

Fenomén holocaust: otázka viny a odpovědnosti

Diplomová práce

Studijní program: N7503 – Učitelství pro základní školy
Studijní obory: 7503T023 – Učitelství dějepisu pro 2. stupeň základní školy
7503T045 – Učitelství občanské výchovy pro 2. stupeň základní školy

Autor práce: **Bc. Karolína Jägerová**
Vedoucí práce: doc. PhDr. Naděžda Pelcová, CSc.

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Karolína Jägerová**
Osobní číslo: **P12000941**
Studijní program: **N7503 Učitelství pro základní školy**
Studijní obory: **Učitelství dějepisu pro 2. stupeň základní školy**
Učitelství občanské výchovy pro 2. stupeň základních škol
Název tématu: **Fenomén holocaust: otázka viny a odpovědnosti**
Zadávající katedra: **Katedra filosofie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Smyslem této diplomové práce je filosofická reflexe fenoménu holocaust se zvláštním zaměřením na otázku viny a odpovědnosti. Pozornost bude věnována rozboru základní filosofické literatury týkající se této problematiky. Studentka se v průběhu příprav a vypracovávání bude řídit metodickými a organizačními pokyny vedoucího práce.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

ARENDOVÁ, H.: Eichmann v Jeruzalémě: Zpráva o banalitě zla. Praha: Mladá fronta, 1995. 428 s. ISBN 80-204-0549-6.

ARENDOVÁ, H.: Původ totalitarismu, I-III :á(Antisemitismus, Imperialismus, Totalitarismus). Praha: Oikoymenh, 1996. 675 s. ISBN 80-86005-13-5.

BRANSCOMBE, N. R.- DOOSJE, B. (eds.): Collective guilt: international perspectives. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 339 s. ISBN 0-521-52083-5.

JASPERS, K.: Otázka viny? Příspěvek k německé otázce. Praha: Mladá fronta, 1991. 92 s. ISBN 80-204-0244-6.

JONAS, H.: Princip odpovědnosti. Praha: Oikoymenh, 1997. 318 s. ISBN 80-86005-06-2.

Vedoucí diplomové práce:

doc. PhDr. Naděžda Pelcová, CSc.

Katedra filosofie

Datum zadání diplomové práce: **30. dubna 2013**

Termín odevzdání diplomové práce: **30. dubna 2014**

doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. Milan Exner, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 30. dubna 2013

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

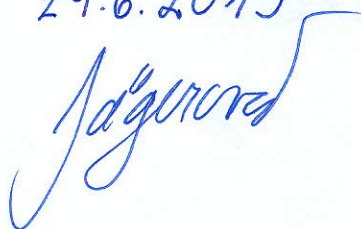
Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé diplomové práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

29.6.2015

Podpis:

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala doc. PhDr. Naděždě Pelcové, CSc. za cenné rady, kterými přispěla k vypracování této magisterské práce. Speciální poděkování patří mé babičce, Jarmile Zelenkové, která mi vždy věřila a podporovala mě.

Anotace

Předmětem diplomové práce je problematika holocaustu z pohledu viny a odpovědnosti. Práce je uvedena zkoumáním primárních filosofických otázek, které se pojí s fenoménem holocaust. Pozornost je věnována dějinnému vývoji a proměnám antisemitismu. Zkoumány jsou také motivy a zdroje Hitlerovy nenávisti k Židům. Neméně důležitá je kapitola zaměřená na rozbor příčin a fungování nacistického státu. Ústřední části se zabývají otázkou viny a odpovědnosti v pojetí Karla Jasperse, Hanse Jonase a Hannah Arendtové. Závěrečné kapitoly se soustředí jak na deformaci pachatelů, tak obětí holocaustu.

Klíčová slova

Holocaust, Židé, antisemitismus, vina, odpovědnost, Adolf Eichmann, zlo, nacistický stát

Annotation

The subject of Diploma thesis is the issue of the Holocaust from the perspective of guilt and responsibility. The thesis is introduced by the research of primary philosophical questions, which are related to the phenomenon of the Holocaust. Attention is paid to the historical development and transformation of anti-Semitism. Research also focuses on the motives and sources of Hitler's hatred of Jews. Equally important is the chapter dealing with the analysis of causes and functioning of the Nazi state. The central parts are devoted to the question of guilt and responsibility in the conceptions of Karl Jaspers, Hans Jonas and Hannah Arendt. The final chapters are concentrated on the deformation of perpetrators as well as the victims of the Holocaust.

Key words

Holocaust, Jews, anti-Semitism, guilt, responsibility, Adolf Eichmann, evil, Nazi state

Obsah

ÚVOD.....	7
1 záhada jménem holocaust?.....	9
2 Antisemitismus na scéně dějin.....	13
2. 1 Tradiční náboženský antisemitismus: kořeny a vývoj.....	13
2. 2 Antisemitismus v přechodném období.....	17
2. 3 Novodobý rasový antisemitismus.....	18
2. 3. 1 Protokoly sionských mudrců.....	18
2. 3. 2 Antisemitismus a rasové teorie.....	19
2. 4 Moderní antisemitismus v podání Hannah Arendtové.....	22
3 Hitler a jeho nenávisť k Židům	25
4 Nacistický stát.....	28
5 Otázka viny a odpovědnosti.....	31
5.1 Karl Jaspers.....	31
5.2 Problematika viny v koncepci Karla Jasperse.....	32
5.2.1 Kriminální vina.....	32
5.2.2 Politická vina.....	34
5.2.3 Morální vina.....	34
5.2.4 Metafyzická vina.....	36
5.3 Kolektivní vina.....	37
5.4 Existuje ospravedlnění?	40
5.5 Očista jako východisko.....	41
6 Odpovědnost jako princip.....	43
6.1 Odpovědnost u Hanse Jonase.....	43
6.1.1 Nedostatečnost dosavadní etiky.....	44
6.1.2 Tvz. Heuristika strachu.....	45
6.1.3 Odpovědnost.....	46
6.1.4 Paradigma zrození.....	47
7 Eichmann v Jeruzalémě.....	48
7.1 Dílo: co mu předcházelo a následovalo.....	48
7.2 Adolf Eichmann: dokonalý úředník.....	50
7.3 Proces s nádechem divadelního představení.....	56
7.4 Banalita zla.....	61
7.5 Vina a odpovědnost u Arendtové.....	64
8 Obyčejní muži.....	66
8.1 „Táta Trapp“ a jeho 101. záložní policejní prapor.....	67
8.2 Jak se z obyčejných Němců stali vrazi?.....	68
8.3 Obyčejní muži vs. Hitlerovi ochotní katani.....	71
9 Syndrom přeživších.....	73
9.1 Améry a Levi- dva Židé z donucení.....	74
9.1.1 Potopení a záchranění.....	75
9.1.2 Bez viny a bez trestu.....	79
Závěr.....	82
Seznam použitých zdrojů.....	84

ÚVOD

Není to tak dávno, přesně 27. ledna tohoto roku, kdy jsme si připomínali 70. výročí osvobození Osvětimi. Přestože uplynulo mnoho let od druhé světové války, stále ještě žijí pamětníci holocaustu. Blíží se však doba, kdy tomu tak nebude. Jako budoucí učitelka dějepisu si uvědomuji, že jednoho dne budu učit o tomto tématu jako o době, kterou už žijící nepamatují. Holocaust a vše, co se s ním pojí mě vždy zajímal. Nejprve jsem se s ním setkala v historickém pojetí. S postupem času a přibývajícím množstvím pamětí, které jsem přečetla jsem si uvědomila, že k porozumění si nevystačím s metodami historie. Z toho důvodu jsem se vydala cestou filosofie.

Než čtenáře uvedu do struktury a cílů práce chtěla bych objasnit pojmy, které budu využívat a celkové ladění textu. Terminologické východisko této práce je značně problematické, proto v následujícím textu budu cíleně používat pojem Žid výlučně s velkým Ž. Podle pravidel českého pravopisu se žid s malým počátečním písmenem využívá k označení náboženské skupiny. Velké počáteční písmeno souvisí s etnicitou. Toto „zjednodušení“ je pro mou práci nezbytností, ba dokonce daností. Jak uvidíme v průběhu následujícího textu, náboženské přesvědčení Židů nehrálo při genocidě až tak zásadní roli. Navíc rozlišení je často nemožné. Dále bych chtěla ozřejmit použití termínu fenomén v titulku této práce. Slovo fenomén pochází z řeckého *faenesthai* – jevit se. Je to tedy něco, co se nám jeví bez ohledu na to, zda se jedná o skutečnost nebo klam.¹ Tento termín používám spíše jako vžitě spojení. Nerada bych, aby došlo k nedorozumění a někdo si tento pojem vyložil jako odkaz na popírání holocaustu. Cílem této práce je rozhodně pravý opak. Důležité je také zdůraznění, že v práci se zaměřím na holocaust Židů. Je všeobecně známé, že vražedná mašinérie se netýkala pouze Židů. A naopak vykonavatelé oblidných činů nebyli pouze Němci. Avšak pro ucelenost této práce se budu soustředit zejména na Židy a příslušníky německého národa.

Cílem této práce je spíše dotazování a snaha pochopit daný jev, než dospět ke konkrétnímu závěru, což ani není možné. Nejprve se zaměřím na to, co vůbec je holocaust, zda se dá nějak objasnit. K tomuto rozboru mi dopomohou díla význačných myslitelů jako jsou Max Picard, Zygmunt Baumann, Jehuda Bauer, Hannah Arendtová a

¹ STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. 8. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. s. 442.

další. Jak víme, nacistická politika využila židovskou otázku jako jeden z nástrojů k ovládnutí mas. Jak je možné, že na to lidé slyšeli? To se pokusím zodpovědět v části práce věnované vývoji antisemitismu v dějinách. Nezbytnou součástí bude rovněž pasáž obsahující možné podněty Hitlerovy nenávisti k Židům. V další podkapitole představím nacistický totalitní stát podle koncepce Hannah Arendtové. Ústřední část celé práce uvedu kapitolou rozebírající vinu a odpovědnost u Karla Jasperse a Hanse Jonase. Pokusím se vymezit dané pojmy, říci koho se týkají a kdo je kompetentní je posuzovat. Stěžejní oddíl bude věnován vině a otázce zla u Hannah Arendtové, zejména v knize Eichmann v Jeruzalémě. Zaměřím se na to, v čem tkví vina Adolfa Eichmanna a zejména na banalitu zla, kterou Arendtové, proces s tímto nacistickým zločincem vyjevil. Soustředit se budu také na pachatele a oběti holocaustu. Kde se pokusím ukázat, že nic nelze pojímat jednostranně. Mým hlavním cílem tedy bude rozbor uvedené problematiky na základě komparace využitých pramenů a sekundární literatury.

1 ZÁHADA JMÉNEM HOLOCAUSTU?

Holocaust, hebrejsky nazýván **šoa**, je jednou z nejhrůznějších událostí a ostud dějin lidstva. První otázka, která vyvstane na mysli každému při zamýšlení se nad holocaustem je: Jak je možné, že k něčemu tak otřesnému vůbec došlo? Na tuto otázku asi nikdy nedostaneme zcela uspokojivou odpověď.

Na tomto místě bych se chtěla zaměřit zejména na **ojedinělost holocaustu**. Ta ovšem nespočívá v míře utrpení, jak bychom si mohli myslet. Nedá se říci, že by lidé v běhu dějin při jiných genocidách trpěli méně. Navíc tento odsudek ani nikomu nepřísluší. Utrpení je velice individuální a subjektivní záležitost a právě v této rovině nastává problém.² Co znamenalo toto temné období pro matku, jíž odvedli syna na frontu? Jak ho snášel židovský muž, který musel pomáhat při pohřbívání těl, mezi nimiž našel i svou ženu a děti? Pro většinu z nás je obtížné vcítit se do bolesti těchto lidí, protože sami jsme nic podobného nezažili. Už jen představa je pro nás děsivá a svírající. Svědectví o holocaustu se nám dostává prostřednictvím pamětí. Někdo by mohl namítat, že byly psány i několik let po válce, tudíž nemohou být zcela objektivní. Je fakticita výpovědí natolik důležitá? Lidská paměť je sice vratká, ale dle mého názoru pocity lidé nezapomínají. A ty jsou na těchto svědectvích primární.

Styčným bodem zůstává otázka, zda holocaust začleníme do dějin lidstva. V takovém případě je vysvětlitelný. Dostupné informace o holocaustu z pamětí přeživších popisují nepopsatelné. Pro mnohé z nás je velice obtížné samotné čtení o těchto zvěrstvech. Nejhorší nicméně nejsou obrazy, které nám vyvstávají v mysli, ale vědomí, že takové barbarství vzešlo od lidských bytostí.³ Nacistickým skutkům často přisuzujeme přídomek nelidský. Skutečností však je, že byly až příliš lidské.⁴ Pachatelé holocaustu rozhodně nebyli nemocnými články civilizace, naopak byli jejím produktem.⁵

Tvrzením, že holocaust nelze vysvětlit, dochází k jeho zjednodušení, ba dokonce popření. Nevysvětlitelnost holocaustu tkví v neskutečné brutalitě pachatelů, v mlčení

² BAUER, Jehuda. *Úvahy o holocaustu*. 1. vyd. Praha: Academia, 2009. s. 30.

³ Tamtéž, s. 34.

⁴ Tamtéž, s. 37.

⁵ BAUMAN, Zygmunt. *Modernita a holocaust*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010. s.12.

přihlížejících a ohromení obětí.⁶ Jistá iracionalita holocaustu je zcela zjevná. Na upřesnění si zde dovolím citovat Eberharda Jäckela: „*Tento čistě byrokratický proces chladnokrevně organizované a mechanizované masové vraždy, která nemá příklad v dějinách, se vymyká dokonce i vzdálenému, byť jen pojmovému odvození z pogromové nálady, a přesahuje do oblastí, kde vysvětlující rozum oněmí.*“⁷ Přesto je nutné snažit se holocaust pojmut, tak neupadne v zapomnění. Samozřejmě se nepohybujeme na půdě matematických rovnic. Nikdy nedojdeme k jednoznačnému výsledku, ale už samotná snaha o vysvětlení je cestou k našemu cíli.

Fakt, že k holocaustu a událostem s ním spjatým došlo, poukazuje na to, že lidské bytosti v sobě mají puze konat zlo. Lidské činy uchopitelné jsou. K tomu nám velice dobře poslouží užitečný nástroj, kterým jsou naše zkušenosti. Zajisté lidské jednání obsahuje prvky transcendentna. To je součástí každého jednání jak individuálního, tak kolektivního. Tento obecný znak, tato jednota, paradoxně zaručuje možnost vysvětlitelnosti.⁸

Kladu si otázku, zda bych byla sama schopná být nacistický funkcionář, kdybych se narodila za jiných podmínek, měla bych jinou povahu a dostalo se mi jiné výchovy. Nemá každý z nás v sobě kousek Adolfa Hitlera či Adolfa Eichmanna? To jsou samozřejmě velice sporné otázky, ale dle mého názoru stojí za to se nad nimi zamyslet. Hlavní výstrahou zůstává, že holocaust by se mohl opakovat, a to rukou kohokoli a kdykoliv.⁹ Je pouze na nás, zda se poučíme, či se holocaust nepromění z ojedinelosti na historický precedent.

Lidské dějiny jsou plné vraždění, masakrů a dehumanizovaných aktů. Max Picard ve své knize „*Hitler v nás*“ zavrhuje možnost komparace nacistických zločinů s jinými dějinnými krutostmi. Podle něj je nacisty páchané zlo zcela jiného horšího rázu. Ohavnosti pod rouškou třetí říše nebyly činem vášně či přírody. Zde jsme konfrontováni s krutostí vědeckou, vypočítanou, laboratorně vyzkoušenou.¹⁰ Nacistická mašinérie je velmi výstižný pojem. Člověk se zde přesně takto hodnotil, jako stroj.¹¹

⁶ BAUMAN, Zygmunt, pozn. 5, s. 31.

⁷ JÄCKEL, Eberhard. *Hitlerův světový názor: projekt jedné vlády*. 1. vyd. Praha a Litomyšl: Paseka, 1999. s. 135.

⁸ BAUER, Jehuda, pozn. 2, s. 34.

⁹ Tamtéž, s. 35.

¹⁰ PICARD, Max. *Hitler v nás*. 2. vyd. Praha: ERM, 1996. s. 48-49.

¹¹ PICARD, Max, pozn. 10, s. 52.

Max Picard podává také značně znepokojivé vysvětlení holocaustu. Podle něj se nitra lidí zmocnila nesouvislá změť. Zavádí výraz **rozhlasový svět**. V rozhlasu na sebe zprávy nenavazují, vše se řídí nesmyslnou posloupností. Stejně tak v předválečném světě se vše vyjadřuje vnitřní diskontinuitou a nicotou.¹² Největším výrazem této nicoty je sám Adolf Hitler, který se mohl dostat k moci pouze ve světě, kde se neustále vše mění, kde není žádný vnitřní řád.¹³ Pouze v takovém světě mohlo dojít k něčemu tak ukrutnému jako je holocaust. Jen v tomto světě je možné, aby se vrah prakticky ze dne na den vrátil do běžného občanského zaměstnání. Nacista je dle Picarda člověk bez paměti, který se z ničeho nepoučil, protože žije pouze okamžikem, tudíž se nemůže kát.¹⁴

Hannah Arendtová vidí jako zásadní hrozbu holocaustu popření lidské přirozenosti. Holocaust neusiloval „pouze“ o lidské životy. Nejhorší na něm není míra utrpení, ale **radikální zlo**, jež si prodralo cestu na svět skrze systém, kde lidé již nezastávali post výjimečných lidských bytostí, ale stali se z nich nadbytečné jednotky.¹⁵

Jehuda Bauer dochází k závěru, že holocaust, či sled událostí holocaustu podobných, se může někdy v budoucnu opakovat. Je obzvlášť pravděpodobné, že kdyby nastaly podobné podmínky, které zde byly před druhou světovou válkou, vedlo by to k podobnému úpadku lidské morálky.¹⁶ I kdybychom došli k závěru, že holocaust je něco mimo hranice racionality a uchopitelnosti, stále zde zůstává odpovědnost lidí za své konání vůči druhým a sobě samým.

Zygmunt Bauman také vyzdvihuje myšlenku, že na holocaustu není nejhrůznější to, že k němu došlo, ale existence možnosti, že k němu opět dojde. Změnily se podmínky, které umožnily zrod holocaustu? Před druhou světovou válkou západní civilizace oplývala jakýmsi vědomím, že rozumí sama sobě, svému vývoji a hodnotám. Toto vědomí uskutečnění holocaustu zcela rozbořilo. Dnes by si mnoho lidí jistě řeklo, že k něčemu takovému už dojít nemůže. Co si však říkali lidé, když slyšeli první zvěsti o

12 Tamtéž, s. 17-18.

13 Tamtéž, s. 20.

14 Tamtéž, s. 31-32.

15 ARENDTOVÁ, Hannah. *Původ totalitarismu*. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 1996. s. 619-620.

16 BAUER, Jehuda, pozn. 2, s. 32-33.

holocaustu? ¹⁷ Jisté je, že ho nemůžeme jednoznačně zaškatulkovat do minulosti. Nemůžeme ho označit za překonaný. Jak píše Bauman: „*Žijeme v typu společnosti, který umožnil holocaust a neobsahoval nic, co by mu zabránilo.*“¹⁸

Jak vysvětluje holocaust židovská náboženská tradice? Ta holocaust chápe jako nejničivější, přesto jako jednu z řady katastrof, která Židy postihla. Jehuda Bauer se staví proti. Podle něj žádná jiná tragédie, jež Židy potkala ať již to bylo opakované zničení chrámu či středověké pogromy, neměla za cíl fatální likvidaci Židů. Předchozí perzekuce byly směsicí mnoha faktorů náboženských, politických a hospodářských. Jestli to byly faktory skutečné či domnělé, tím se budeme zabývat na jiném místě této práce. Primární je, že v popředí nestála abstraktní ideologie. Jak si později ukážeme, křesťanský antisemitismus (lépe řečeno antijudaismus), nikdy nedospěl k politice genocidy. ¹⁹

Na závěr bych ráda podtrhla skutečnost, že i tyto temné časy v sobě nesly něco pozitivního a uklidňujícího. Často se totiž objevovala až neskutečná odvaha a projevy lidství. Radikální zlo mělo svého protivníka.

¹⁷ BAUMAN, Zygmunt, pozn. 5, s. 133-135.

¹⁸ Tamtéž, s. 138.

¹⁹ BAUER, Jehuda, pozn. 2, s. 43-44.

2 ANTISEMITISMUS NA SCÉNĚ DĚJIN

Nenávist vůči příslušníkům židovského etnika, jakožto skupiny s odlišným náboženstvím a kulturou, je jednou z nejstarších forem xenofobie vůbec. Často se můžeme mylně dočíst, že pojem antisemitismus vymyslel německý novinář Wilhelm Marr v roce 1879. Ve skutečnosti bylo toto označení zažito a používáno již mnoho let před Marrovým novinářským debutem. Pravdou je, že díky němu se tento výraz rozšířil mezi širší vrstvu společnosti. Z etymologického hlediska je pojem sám o sobě chybný, vyjadřuje totiž nevraživost vůči všem semitským národům. Významovou náplní antisemitismu je však výlučně nenávist vůči Židům.²⁰ Jak si ukážeme níže, zavedení pojmu v roce 1879 je klíčové, neboť je to období na pomezí rozchodu s tradičním nábožensky motivovaným antisemitismem a příklonu k nové formě antisemitismu, později zdokonalené pomocí rasových teorií.²¹

Otázka antisemitismu se dostala do okruhu zájmu výzkumníků až v minulém století. Přesto je zcela zřejmé, že povaha antisemitismu je proměnlivá. Hlavní oblastí naší pozornosti bude dilema, zda existuje nějaký vztah mezi tradičním náboženským antisemitismem a jeho moderní formou. Vysvětlení antisemitismu je velmi komplikovaný badatelský oříšek. Nedá se objasnit na základě jedné příčiny. Hlavní proměnné jsou místo a doba. Nesmíme však zapomínat ani na ekonomické soupeření, sociální napětí a především iracionální faktory.²²

2. 1 Tradiční náboženský antisemitismus: kořeny a vývoj

Antisemitismus existoval již v době předkřesťanské. Nicméně byl pouze jedním z mnoha problémů starověku. Tato raná forma nevraživosti neměla žádné hospodářské či sociální příčiny. Ani židovské náboženství nevyvolávalo zjevnou nevoli. Hlavním problémem už tehdy bylo přesvědčení Židů o vlastní vyvolenosti.²³

20 LAQUER, Walter. *Měníci se tvář antisemitismu: od starověku do dnešních dnů*. 1. vyd. Praha: NLN, 2007. s. 26.

21 KRYL, Miroslav. *Rasismus, antisemitismus, holocaust*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2011. s. 43.

22 LAQUER, Walter, pozn. 20, s. 41.

23 KRYL, Miroslav, pozn. 21, s. 9.

Tento stav se zásadně změnil s **nástupem křesťanství** jako svébytného náboženství. Jistě stojí za zmínku, že rané křesťanství bylo židovskou sektou. S postupem času se od judaismu oddělilo a jejich vztahy se transformovaly v nepřátelské soupeření o konvertity. Tento vývoj je poměrně logický. Přesto ani poté, co křesťanství získalo navrch, toto nepřátelství neustalo. Křesťané dávali Židům hlavní vinu za smrti Ježíše Krista. Židům jistě nepomohlo ani to, že odmítli nejen křesťanství, ale i další velké náboženství, Islám.²⁴ To vše v konečném důsledku vedlo k vyhnání a rozptýlení Židů mezi jiné národy, tzv. diaspoře, kterou křesťané považovali za boží trest. Židovská diaspora je vskutku jedinečná. Neexistuje jiný případ migrace, při níž by si konkrétní lid zachoval po tak dlouhou dobu svou oddělenost a identitu.²⁵

S příchodem středověku a upevňováním postavení křesťanství postupně dochází k nárůstu protižidovských nařízeních. Protižidovská kázání mají stále ostřejší tón. Avšak situace Židů v Evropě až do clermontského koncilu v roce 1095, kdy byla vyhlášena první **křížová výprava**, nebyla špatná. Za panování dynastie Karlovců se Židům poměrně dařilo a to díky své nezastupitelné roli obchodníků, kupců a bankéřů. Rapidní zhoršení nastalo s vyhlášením výše jmenované křížové výpravy. V této době dochází k prvním velkým pogromům. Židé byli vražděni zejména kvůli majetku. Nesmíme však opomenout teologickou motivaci, která hlásala o odpuštění hříchů tomu, kdo zabije Žida.²⁶ Na obranu církve je nutné dodat, že papež pogromy odsoudil. Nepopíratelný je také fakt, že Židé jakožto skupina na okraji společnosti byli snadným terčem. Na druhou stranu církev nese jistou odpovědnost na vytváření protižidovského ovzduší a přiživování obrazu Žida jako otroka křesťanů.²⁷

Ve středověku se také hojně šíří různé **pověry** o Židech. Mezi nejznámější patří vraždění křesťanských dětí a mládeže kvůli krvi, kterou údajně používají při rituálech. Důkazy povětšinou sestávaly z mučením získaných výpovědí. Pravdou je, že v těchto případech se církev stavěla na stranu Židů, alespoň co se vyšších představitelů týče. Více významných papežů dokonce vystoupilo proti krevní pověře jako nepřijatelné.²⁸ Neméně známý je odsudek Židů jakožto travičů studní. Fakt, že v oblastech, kde žádní Židé nežili, byly obviněny za šíření moru jiné menšiny, však vypovídá o tom, že

24 LAQUER, Walter, pozn. 20, s. 9-10.

25 BAUMAN, Zygmunt, pozn. 5, s. 71.

26 LAQUER, Walter, pozn. 20, s. 52-53.

27 Tamtéž, s. 54.

28 Tamtéž, s. 56-57.

středověký lid jednoduše potřeboval viníka.²⁹

Další nesnadné období pro Židy nastává s příchodem reformace, zejména v podobě ostrých pamfletů **Martina Luthera** a jeho následovníků. Sám Luther původně kladl důraz na skutečnost, že Ježíš Kristus byl také Žid. Doufal totiž v konverzi Židů k protestantismu. Jeho domněnky se nenaplnily a Luther se obrátil proti Židům. Dokonce je začal nazývat „d'áblovy děti“. Ve svých spisech nabádal k tomu udělat vše proto, aby byl svět osvobozen od tohoto břemene. I zde našli nacisté významný inspirační zdroj.³⁰

Na prahu novověku se objevuje nový fenomén – **židovská ghetta**. Jedná se o uzavřené židovské oblasti. Od té doby je Židům pobyt mezi běžným lidem zapovězen. První ghetto bylo založeno v Benátkách, konkrétně v roce 1516. U ghetta však nezůstalo. Katolická církev zavádí další omezení, která silně ovlivní postavení Židů. Mezi nejznatelnější patří omezení pracovní činnosti. Už od zasedání IV. lateránského koncilu v roce 1215 nesmí Židé vlastnit půdu. Na počátku novověku jsou tato omezení ještě zpřísněna. Židům je zakázáno obchodovat se zemědělskými produkty, ale i podomní obchod.³¹ Prakticky jediná oblast obživy, kde se ještě mohli realizovat bylo finančnictví a Židům tolik vyčítané lichvářství. Ona lichva, tedy půjčování peněz za nepřiměřenou úplatu, však měla nezastupitelnou roli pro celou Evropu. Křesťané ani muslimové se půjčování peněz věnovat nesměli a bez kapitálu by se společenský systém neobešel.³²

V dobách novověku se Židé uchýlovali pod ochranu panovníka a státních orgánů. Židé byli doslova **Servi Camerae Regni** – služebníci a otroci krále. Vztah státních institucí k Židům se odvíjel od jejich přínosu. Za protislužby poskytovaly Židům ochranu, ale jakmile se pro ně tato ochrana stala nepřínosná či dokonce nebezpečná, byli Židé vyhnáni nebo tyto instituce přispěly k zorganizování pogromu. Jmenujme také nechvalně proslulé familiantské zákony, předpisy stanovující podmínky k uzavírání sňatků s cílem regulovat počet židovského obyvatelstva v habsburské monarchii.³³

Význačné postavení měli tzv. **Dvorní Židé**. Jednalo se o bohaté velice schopné osobnosti, kteří zastávali mnoho rolí – byli válečnými dodavateli, poskytovateli půjček

²⁹ LAQUER, Walter, pozn. 20, s. 62.

³⁰ Tamtéž, s. 63-64.

³¹ Tamtéž, s. 63.

³² Tamtéž, s. 144.

³³ Tamtéž, s. 65.

panovníkovi, ale i jeho rádci. Panovník či jiní šlechtici jim propůjčovali speciální privilegia, jejichž působnost se často promítla do celé židovské obce. Pravdou je, že tím se ještě snižovala jejich obliba u běžného lidu.³⁴

Z této kapitoly plyne, že tradiční antisemitismus byl založen zejména na kulturní a náboženské odlišnosti. Na prohloubení protižidovských nálad se často podílelo křesťanství a jeho představitelé. Bauman přichází se zajímavou hypotézou, že křesťanství samo sebe identifikovalo na základě odmítnutí Židů.³⁵ Vztah katolické církve k Židům a její podíl na vytváření protižidovských předsudků je do dnešní doby velmi diskutovaným tématem. Katolická církev jistě ve vztahu k Židům několikrát pochybila, avšak dle mého názoru je silně nadnesené považovat ji za viníka šoa.

³⁴ LAQUER, Walter, pozn. 20, s. 65.

³⁵ BAUMAN, Zygmunt, pozn. 5, s. 75.

2. 2 Antisemitismus v přechodném období

Ve výkladu se dostáváme do období osvícenství, které bylo jakousi přechodnou fází pro vývoj antisemitismu. Osvícenští myslitelé, jež přijali za své principy jako jsou tolerance a rovnost, se logicky nemohli hlásit k diskriminaci Židů. Jejich postoj však nebyl tak idylický, jak by se mohlo zdát. Povětšinou byl dosti zdrženlivý a vyhýbavý. Myšlenky osvícenství vedly k emancipaci Židů. Na druhou stranu přispěly k rozvoji antisemitismu v jeho moderní verzi. Na Židy začalo být více pohlíženo jako na kolektiv než jako na jednotlivce.³⁶ Napoleon Bonaparte dokonce emancipaci Židů uzákonil. Ve francouzské společnosti přesto odpor k Židům přetrval a vyvrcholil **Dreyfusovou aférou**.³⁷

V první polovině 19. století přichází na scénu **socialistické hnutí** a Židé získávají dalšího nepřítele. Socialisté v nich viděli kapitalisty – lichváře vykořisťující obyčejný lid. Jejich přesvědčení posílil také růst významu některých židovských rodin v této době. Za všechny příklady jmenujme Rothschildy.³⁸

Z hlediska postavení Židů byla rozhodující **revoluce v roce 1848**, na které se i sami podíleli. Přestože se jim dostalo emancipace, stále nebyli plnohodnotnými občany. I v této době dochází k fyzickým útokům na Židy, i když ne o síle středověkých či následných pogromů v Rusku. Příčinou lokálních napadení byly nacionalisticko-vlastenecké nálady. Bylo na ně pohlíženo jako na cizince a to ještě více než v dřívějších dobách absolutismu. Útoky měly i ekonomický podklad, protože Židé díky emancipaci rozšířili svou působnost obživy, což vedlo k tomu, že je lid začal vnímat jako konkurenci.³⁹ V západní a střední Evropě však měly ekonomicko-sociální faktory pramalou důležitost. Je nutné zmínit, že v Rusku byla tato situace opačná, a tamější Židé museli zejména z těchto důvodů v 19. století čelit řadě velkých pogromů.⁴⁰

S porevoluční emancipací souvisí především přístup Židů do společnosti. Zygmunt

³⁶ LAQUER, Walter, pozn. 20, s. 70-71.

³⁷ Židovský důstojník Alfred Dreyfus byl na základě falešných důkazů v roce 1894 obviněn a odsouzen z velezrady. Jeho případ pronikl na veřejnost a vznikl skandál mezinárodních rozměrů. Za Dreyfuse se postavilo mnoho známých osobností, předně Émil Zola. Dreyfus byl nakonec v roce 1906 po dlouhých peripetiích plně rehabilitován.

³⁸ LAQUER, Walter, pozn. 20, s. 76-77.

³⁹ Tamtéž, s. 74- 75.

⁴⁰ Tamtéž, s. 77.

Bauman v tomto ohledu poukazuje na antinonii otevření ghett. Podle něj ghetta, i přes veškeré negativní spojitosti, představovala prostor, kam patřili. Po otevření bran ghett možná vzrostla faktická svoboda Židů, ale ta vnitřní, spojená s patřičností a identitou, naopak klesla.⁴¹

Osvícenský racionalismus měl velký vliv na **náboženskou sekularizaci**. Náboženství postupně upadalo, proto bylo zcela nedostačující jako stěžejní argument antisemitismu. Se změnou povahy antisemitismu bylo potřeba změnit i jeho ideovou základnu. Tyto myšlenky se nicméně zrodily již ve Španělsku v 16. století. Od té doby zde existoval zákon o čistotě krve hlásající, že ani konverze není důvodem k tomu důvěřovat Židům.⁴² Nerovnost, kterou dříve zakládal zejména náboženský původ, mizí. To je důvod, proč antisemité začnou pátrat po jiné příčině jejich nerovnosti a nakonec má tato anabáze zdárný výsledek ve formě rasového zdůvodnění.

2. 3 Novodobý rasový antisemitismus

Následující podkapitolu uvedeme rozbořem dvou fenoménů, které měly zásadní vliv na rozvoj moderního antisemitismu. A tou je myšlenka světového židovského spiknutí. Jako ukázkou využijeme nacisty hojně propagované Protokoly sionských mudrců. Dále rozebereme neméně významný dopad rasových teorií a rasismu. Nakonec provedeme analýzu moderního antisemitismu v koncepci Hannah Arendtové.

2. 3. 1 Protokoly sionských mudrců

Jedná se o údajný zápis ze schůze zástupců dvanácti izraelských kmenů, které předsedal „Velký rabín“. Už tato informace je dosti pochybná a nepravděpodobná vzhledem k židovským dějinám a výše jmenované diaspoře.⁴³ Z dokumentu vyplývá, že toto židovského spiknutí tahá za neviditelné nitky světového dění. To už jim však nestačí. Spiknutí má nový cíl – plné ovládnutí světa. Protokoly jsou jasným falzem, které sepsal a s pomocí ruské tajné policie vydal Sergej A. Nilus pod původním názvem

41 BAUMAN, Zygmunt, pozn. 5, s. 92-97.

42 LAQUER, Walter, pozn. 20, s. 27.

43 MARKHAM, Ian S. *A Rumor About the Jews: Antisemitism, Conspiracy, and the Protocols of Zion*. In: *Conversations in Religion & Theology* [online]. 2004 [vid. 10. 5. 2015]. Dostupné z: <http://web.a.ebscohost.com.ipac.kvcli.cz>.

“*Velké v malém*“.⁴⁴ Poprvé se objevily ve zmiňovaném Rusku v roce 1903. Díky emigrantům se postupně rozšířily po celé Evropě a staly se velmi populární. Věřili jim dokonce lidé z vítězných mocností první světové války. Proč by jim tedy nevěřili poražení, kteří zoufale hledali vysvětlení?⁴⁵

Kdyby se přesto některý čtenář pozastavoval nad absurditou přijetí Protokolů, uveďme si pro zajímavost příklad z nedávné minulosti. Konkrétně z roku 2001, kdy se po atentátu na Světové obchodní centrum, objevilo mnoho dohadů o tom, že za útokem stojí židovské spiknutí.⁴⁶ Síla Protokolů spočívala v tom, že potvrzovaly prastarou a velmi rozšířenou pověru o nepřetržité existenci židovské mezinárodní sekty. Navíc důvěryhodnost protokolů nebyla ve své podstatě zas tak významná. Lidé toužili po tajemnu, kterým byly Protokoly přímo prosyceny. Svou hlavní roli – burcování lidu proti Židům – splnily dokonale.⁴⁷

2. 3. 2 Antisemitismus a rasové teorie

Je zcela na místě říci si něco o vývoji rasových teorií, jakožto podkladu moderního antisemitismu a holocaustu. Klasifikace lidí na základě rasového původu dnes představuje velmi kontroverzní otázku. Lidské rasy jsou mnohými odborníky považovány za umělý konstrukt. My se zaměříme zejména na dobu, kdy byly rasové teorie teprve v kolébce.

Co je to vůbec **rasa**? Slovo rasa pochází z arabštiny a znamená počátek. Zajímavostí je, že již na starověkých egyptských malbách můžeme pozorovat barevně odlišené čtyři typy lidí.⁴⁸ Pojem **rasismus** je poprvé užit ve třicátých letech 20. století. Jedná se o pseudovědeckou teorii, která *„zdůrazňuje význam rasových znaků a rozdílů a podstatu člověka spatřuje především v těchto znacích, jakožto domnělém základu nadřazenosti nebo podřazenosti a podřízenosti určité rasy, takže pronásledování a eventuální likvidace ‘méněcenných’ ras, např. Židů nacisty, a nadvláda ‘vyšší’ rasy, např. ‘nordické’ jsou logickým následkem těchto názorů, zejména stanou-li se teorií státní,*

44 REUTH, Ralph Georg. *Hitlerova nenávist k Židům: klišé a skutečnost*. 1. vyd. Praha: Ikar, 2011. s. 49.

45 LAQUER, Walter, pozn. 20, s. 95.

46 HENNESSEY, Mark. *Protocols of Zion*. In: Cineaste [online]. 1. 3. 2006 [vid. 12. 5. 2015]. Dostupné z: <http://web.a.ebscohost.com.ipac.kvkli.cz>.

47 ARENDOVÁ, Hannah, pozn. 15, s. 494- 495.

48 KRYL, Miroslav, pozn. 21, s. 13.

oficiální.⁴⁹ Můžeme však Židy označit a posuzovat jako rasu? Příslušníka židovské populace těžko rozeznáme na základě fyzických znaků. Právě rasismus zaměřený proti Židům dokazuje srovnatelnost biologicky determinovaného rasismu s rasismem kulturně či nábožensky determinovaným.⁵⁰

Za otce moderního rasismu je obecně považován **J. A. de Gobineau** se svou knihou *Esej o nerovnosti lidských ras* z roku 1853. Shrňme si základní teze, které tento text skýtá:

- Rasy si nejsou rovny.
- Nejvyspělejší je rasa bílá, která by měla vládnout.
- Rozkvět a úpadek kultury má za následek rasa.
- Duševní schopnosti se dají odvodit z tělesných vlastností.⁵¹

Gobineau považuje za čisté a původní tři lidské rasy. Jmenovitě: bílou, žlutou a černou. Sám shledává jejich označení jako nesprávné, ale nepovažuje se za kompetentního pro vymýšlení nových názvů. Jak bylo uvedeno, nejvyspělejší je rasa bílá: „*taková árijská rodina*.“⁵² Gobineau příslušníkům bílé rasy přisuzuje atributy jako jsou: nejkrásnější, nejinteligentnější, nejmorálnější, nejpokrokovější, nejsilnější.⁵³ Za úpadek kultury může rasa, lépe řečeno míšení ras. Gobineau si za tímto předpokladem stojí a několikrát ho zdůrazňuje. Jako konkrétní příklad poslouží následující výtah: „*Kdyby tři velké typy, zůstavše důsledně odděleny, nebyly se mezi sebou mísily, byly by bez pochyby svrchovanost zůstala vždycky nejkrásnějším ze kmenů bílých, a odrůdy žlutá a černá by se byly věčně plazily před nohama i nejmenších z tohoto bílého plemene*.“⁵⁴ Myšlenky a tón s jakým je autor vyjadřuje, každému současníkovi musí připadat vulgární. V jeho době byla situace jiná. Nelze si nepovšimnout, že *Mein Kampf* Adolfa Hitlera je napsán v podobném duchu. Přesto nemůžeme popřít zajímavost některých Gobineauových tezí. Osobně mi připadá celkem pozoruhodná jeho myšlenka, že jednou z příčin zániku vyspělých civilizací minulosti, byla jejich víra ve vlastní nesmrtelnost.⁵⁵

49 Tamtéž, s. 24.

50 KRYL, Miroslav, pozn. 21, s. 21.

51 Tamtéž, s. 30.

52 GOBINEAU, Arthur de. *O nerovnosti lidských plemen*. Díl I. 1. vyd. Praha: Orbis, 1942. s. 124.

53 Tamtéž, s. 120-130.

54 Tamtéž, s. 162.

55 Tamtéž, s. 133.

Na Gobineaua navázalo mnoho dalších zastánců a teoretiků rasismu. Jmenujme například **Houstona Stewarta Chamberlaina**, jenž se také přikláněl k existenci nižších a vyšších ras. Primárním Chamberlainovým úsudkem bylo, že už na světě existují pouze dvě ústřední rasy, které mezi sebou soupeří o moc a to árijská a semitská. Mezi hlavní představitele rasového antisemitismu v Německu patřil **Hans Günter** a **Alfred Rosenberg**, mimo jiné Hitlerův spolubojovník, a samozřejmě sám **Adolf Hitler**.⁵⁶

Velkou ideologickou základnou holocaustu se stal zejména **sociální darwinismus**. Toto hnutí zneužilo myšlenky Darwinovy evoluční teorie. Jeho zastánci tvrdili, že lze pozdvihnout úroveň rasy, a to výběrem vyhovujících žen a mužů pro zachování a rozvoj vhodné generace čisté rasy. Z toho nutně plyne „rasová hygiena“⁵⁷ v podobě eliminace nositelů nežádoucích vlastností. Nejsyrovější zvrácenosti nabyly tyto myšlenky postavením na vědecký základ prostřednictvím **eugeniky**. Vědy hlásající, že se pomocí genetiky dá povznést úroveň rasy. Konkrétně zamezením rozmnožování nemocných a slabých jedinců. Jak víme, u toho nezůstalo, a „slabí“ Němci šli „na řadu“ mezi prvními.⁵⁸

Z předešlého výčtu plyne, že rasové teorie jsou velmi nebezpečné, na což poukázal francouzský filosof a antropolog **Claude Lévi-Strauss**. Ten vnímá běžné pojetí rasy jako nepřijatelné. Varuje především před genetickým determinismem a etnocentrismem. Upozorňuje na to, že rasa je úzce spojena s kulturou. Lidských kultur je nesrovnatelně více než ras. Striktní rasové rozdělení tudíž nemůže obstát. Na druhou stranu popření ras podle něj není způsobem, jak potlačit rasismus, protože ten se z velké části zakládá právě kulturní odlišností. Strauss nevidí rasovou a kulturní rozdílnost jako negativum. Mluví o ní jako o jedinečnosti, jež považuje za aspekt vzájemného obohacení lidí. Jak píše: „*Vždyt' žádná kultura, pokud by zůstala sama, by nikdy nemohla být 'vyšší'; takto jako osamělý hráč i ona by uspěla jen v malých sériích několika prvků.*“⁵⁹

56 KRYL, Miroslav, pozn. 21, s. 32.

57 Autorem tohoto výrazu je Alfred Ploetz, zakladatel společnosti pro rasovou hygienu, od které si NSDAP později vypůjčila znak hákového kříže. Tamtéž.

58 KRYL, Miroslav, pozn. 21, s. 33-34.

59 LÉVI-STRAUSS, Claude. *Rasa a dějiny*. 1. vyd. Brno: Atlantis, 1999. s. 51.

2. 4 Moderní antisemitismus v podání Hannah Arendtové

V této části práce budu rozebírat koncepci antisemitismu u Hannah Arendtové, konkrétně z knihy „*O původu totalitarismu*“. Výše jmenované dílo, které bylo poprvé vydáno v roce 1951, podlehlo za více než šedesát let existence řadě kritickým útokům. Posudky negativně hodnotí zejména část o antisemitismu. Hlavní dva body kritiky jsou, že H. Arendtová vychází z antisemitských zdrojů a obviňuje oběti.⁶⁰ Antisemitské zdroje by nebyly problémem v případě, že by je Arendtová necitovala kladně. Pro příklad uveďme, že často cituje antisemitského historika Waltera Franka, který měl nezastupitelnou roli v boji proti „židovské hrozbě“ ve třetí říši.⁶¹ Arendtová má také dosti ambivalentní postoj vůči pozici Židů ve společnosti. Na jednu stranu je proti asimilaci, kterou považuje za hlavní příčinu rozvoje moderního antisemitismu. Na stranu druhou odmítá segregaci Židů. Tvrdí, že na rozšíření povědomí o odlišnosti jsou odpovědní samotní Židé.⁶² Přes veškeré zmíněné sporné body je a bude tato kniha jedním ze stěžejních filosofických děl s mnoha nosnými postřehy.

Hannah Arendtová odmítá jak teorii **obětního beránka**, tak teorii **věčného antisemitismu**. Souhlasí sice s rolí Židů jakožto obětních beránků, ale nelíbí se jí však inklinace teorie zbavovat Židy jakékoli spoluodpovědnosti. V rámci teorie věčného antisemitismu se nehodlá smířit s myšlenkou, že v důsledku toho, že lidstvo zabíjelo Židy prakticky od nepaměti, je toto vraždění a diskriminace zcela běžný a normální jev, který se dá očekávat bez existence zdroje. Příčiny vývoje a růstu moderního antisemitismu je nutné hledat ve vytváření moderních národních států, ale i v historii a specifikách židovského společenství.⁶³

Slovy Hannah Arendtové byli Židé nenárodním prvkem ve světě prosazujících se a vznikajících národů.⁶⁴ Dějinný vývoj naučil Židy přizpůsobivosti. Jak se však přizpůsobit situaci, kdy rozhoduje národní příslušnost? Nepatřičnost Židů byla o to markantnější, protože nezapadali ani do skupiny cizinců. V prenárodním éře byl nadnárodních charakter židovstva využíván při mezinárodních jednáních. Ve světě, kam

60 STAUDENMAIER, Peter. *Hannah Arendt's analysis of antisemitism in The Origins of Totalitarianism: a critical appraisal*. In: *Patterns of Prejudice*. [online]. 1. 5. 2012 [vid. 5. 5. 2015]. Dostupné z: <http://web.a.ebscohost.com.ipac.kvcli.cz>.

61 Tamtéž; s. 159.

62 Tamtéž; s. 170.

63 ARENDTOVÁ, Hannah, pozn. 15, s. 51-60.

64 Tamtéž; s. 74.

se nevejde nic internacionálního, mizí i tato využitelnost, tím pádem ochrana Židů. Židům byl přičítán vrozený kosmopolitismus a nevlastenectví, z čehož plynula nevíra v jejich loajlnost. Navíc Židé po rozpadu feudálního řádu postupně ztrácejí své výlučné postavení a moc. Jejich bohatství bez zjevné moci lid neunesl a všeobecná nenávisť vůči nim ještě vzrostla.⁶⁵

V minulosti se Židé v případě ohrožení uchýlovali pod ochranu krále a úřadů. Běžný lid byl pro ně symbolem nebezpečí a útrap. Tato „kolektivní historická zkušenost“ byla bohužel v Židech natolik zakořeněna, že i v době nástupu Hitlera k moci stále věřili spíše státu a úřadům než lidu. Zejména díky tomu Židé nepoznali, že diskriminace ze strany společnosti se změnila v politický nástroj, nebo alespoň to nerozeznali včas. Problematický byl také fakt, že Židé byli vždy spojováni se státem. V tomto bodě už bylo jednoduché, aby přišel jeden malý muž, který ukázala na Židy a řekl: „to oni můžou za vaše potíže.“⁶⁶

Počátky moderního antisemitského hnutí lze všeobecně vysledovat v poslední třetině 19. století. Tento moderní antisemitismus v plénách sice s postupem času upadl, ale měl obrovský význam pro budoucí formu moderního antisemitismu ve 20. letech. Dokázal totiž, jak účinným nástrojem k mobilizaci mas antisemitská hesla jsou. Nezanedbatelná je také skutečnost, že antisemitské strany mohly prostřednictvím boje proti Židům otevřeně útočit na samotný stát a na to lid skutečně slyšel.⁶⁷

Dosti matoucí roli sehrála doba před první světovou válkou, kterou H. Arendtová nazývá „zlatý věk bezpečí“. Rodí se židovská inteligence, která je bez okolků přijímána do nežidovské společnosti. Německo této doby je jako jediná země příkladem skutečné asimilace. Zdá se, že antisemitismus je překonaná záležitost minulosti. Nemá to nicméně dlouhého trvání. Za hlavní problém asimilace považuje Arendtová **vznik židovství**. Je to překvapivé, ale čím rovnější byly podmínky Židů, tím markantněji se projevovaly rozdíly mezi nimi a většinovou společností.⁶⁸ Dříve lid viděl jako hlavní příčinu odlišnosti judaismus, z něhož mohli Židé uniknout konverzí. Z židovství úniku nebylo.⁶⁹

65 ARENDTOVÁ, Hannah, pozn. 15, s. 63-74.

66 Tamtéž, s. 76-79.

67 Tamtéž, s. 95-97.

68 Tamtéž, s. 112-116.

69 Tamtéž, s. 157.

Je otázkou, jak by se vyvíjel politický antisemitismus ponechán sám sobě, a kam až by zašel bez zmíněných společenských faktorů.⁷⁰ Jisté je, že přímým důsledkem antisemitského hnutí 19. století není nacismus, ale **sionismus**,⁷¹ jakožto kontraideologie antisemitismu.⁷²

Na závěr tohoto oddílu jsem vybrala výňatek z Hitlerova dopisu o „židovské otázce“ z roku 1919, který zjednodušeně zobrazuje rozdíl mezi středověkým projevem antisemitismu – pogromem a „moderním vyvražďováním. *„Antisemitismus z ryze citových důvodů najde svůj poslední výraz ve formě pogromů. Rozumový antisemitismus však musí vést k plánovitému a zákonnému potření a odstranění výsad žida, jež má na rozdíl od ostatních cizinců, kteří mezi námi žijí (cizinecké zákonodárství). Jeho posledním cílem musí ale nezvratně být odstranění židů jako takových.“*⁷³ Myslím, že další dodatek není třeba.

⁷⁰ ARENDOVÁ, Hannah, pozn. 15, s. 158.

⁷¹ Sionismus je židovské hnutí založené Theodorem Herzlem, bojující za vznik židovského státu.

⁷² ARENDOVÁ, Hannah, pozn. 15, s. 18- 19.

⁷³ JÄCKEL, Eberhard, pozn. 7, s. 48.

3 HITLER A JEHO NENÁVIST K ŽIDŮM

Je nadmíru důležité zamyslet se nad tím, proč nastoupil Hitler na cestu genocidy Židů? Co ho k této myšlence, lépe řečeno programu, dovedlo? Než započneme biograficky rozebírat příčiny Hitlerova postoje, musíme si vyjasnit jeden závažný fakt. **Adolf Hitler** nejednal pouze na základě svého mínění, jednal v souladu se svým světovým názorem. Přestože nám může toto označení připadat nanejvýš nevhodné, Hitler byl člověk a tudíž měl svůj světový názor.⁷⁴ Nenarodil se jako kat Židů. Byl ovlivněn pužením své doby.

Eberhard Jäckel poukázal na nevídanou skutečnost, že Adolf Hitler vyjádřil písemně své záměry mnoho let před uchopením moci a zavedením svých zcestných návrhů do praxe.⁷⁵ Většina jeho současníků ho ve 20. letech nebrala příliš vážně. Trefně to vystihl Veit Valentin: „*Dějiny Hitlera jsou dějinami jeho podceňování.*“⁷⁶ Je velmi pravděpodobné, že bez Adolfa Hitlera by Cyklon B nedošel ke svému brutálnímu uplatnění, proto se nyní budeme zabývat iniciátorem holocaustu číslo jedna.

Ve slavně neslavném díle Adolfa Hitlera *Mein Kampf*, se sám autor představil jako zarytý antisemita od útlého dětství. Neexistuje však žádný jiný důkaz či svědectví o Hitlerově nenávisti k Židům v době před první světovou válkou. Jisté je, že Adolf Hitler byl přesvědčeným nacionalistou, což byli Židé ostatně také. Mnoho Židů, kteří byli plni ideálů, šlo bojovat do války za německou věc. Dokonce byly zrušeny diskriminační nařízení v rámci armády a Židé tak dosahovali na důstojnické posty. Sám Hitler ve své knize označuje Židy bojující v první světové válce za „ulejváky“. To však také není zcela přímý důkaz jeho někdejšího postoje. Jednomu z těchto „ulejváků“, poručíku **Hugu Gutmannovi** dokonce Hitler vděčí za vzácné vyznamenání – Železný kříž I. třídy.⁷⁷

Ralph Reuth nevidí prazáklad Hitlerovy nenávisti k Židům ve frustraci z konce první světové války, ale v oznámení nelítostných podmínek versailleského diktátu. Při německé revoluci a krátké existenci Bavorské republiky rad si Hitler našel viníka všeho

74 JÄCKEL, Eberhard, pozn. 7, s. 10.

75 Tamtéž, s. 7.

76 Tamtéž, s. 14.

77 REUTH, Ralph Georg, pozn. 44, s. 19-44.

– Židy. Na druhou stranu s tím nepřišel pouze Hitler, ale existovalo všeobecné přesvědčení, že mezi bolševickou revolucí a údajným židovským hnutím existuje úzká vazba. Německý lid, znalý praktik bolševiků, byl zděšen. Když se k tomuto zděšení přidal šok z podmínek míru, bylo dokonáno.⁷⁸ Na scénu nám vstupuje antisemitismus zcela jiného typu. Dřívější projevy antisemitismu byly většinou spojeny se sociálním napětím, nyní jde o „reálné“ ohrožení. Již v této době se pomalu schylovalo k holocaustu.⁷⁹

Je nanejvýš pravděpodobné, že ještě před revolucí na přelomu let 1918 a 1919 nebyl Hitlerův postoj k Židům takový, jak ho známe z obecných prezentací. Dokazuje to i skutečnost, že byl na pohřbu bavorského ministerského předsedy židovského původu **Kurta Eisnera**. Ano, toho Kurta Eisnera, který je považován za otce revoluce a po jehož násilné smrti je vyhlášena Bavorská republika rad. Z toho vyplývá, že tehdy Adolf Hitler ještě tíhl k levici. Přímo by se dalo říci, že sympatizoval se sociální demokracií.⁸⁰

Hitlerovo stanovisko k Židům určoval ještě jeden faktor – dle jeho názoru na stát zhoubně působil židovský kapitalismus.⁸¹ V Hitlerově hlavě se vytvořil obraz chamtivého oběžního Žida, který vybírá úroky od běžných lidí, denně bojujících o holé přežití.

Jakou roli hrála v rozvoji Hitlerovi nenávisti otázka rasy? Rasová teorie, na níž později zakládal své antisemitské ideály, byla ve skutečnosti sekundárním produktem Hitlerovy zášti a pouhým prostředkem k realizaci jeho ideologické konstrukce. Do nauky o rasách ho od roku 1919 zasvěcoval antisemitský mentor **Dietrich Eckart**. U Hitlera byla rasová teorie zredukována na rasu árijskou a židovskou.⁸²

Ve své knize *Mein Kampf*⁸³ Hitler mluví o tom, jak se začal zabývat židovskou odlišností a nebezpečností Židů: „Přirozeně jsem už nemohl dost dobře pochybovat o tom, že se zde nejedná o Němce zvláštního vyznání, nýbrž o národ jako takový, od té doby, co sem se začal zabývat touto otázkou a zaměřil svoji pozornost na Židy, jevila

⁷⁸ REUTH, Ralph Georg, pozn. 44, s. 87.

⁷⁹ Tamtéž, s. 123.

⁸⁰ Tamtéž, s. 70.

⁸¹ Tamtéž, s. 129.

⁸² Tamtéž, s. 165-166.

⁸³ HITLER, Adolf. *Mein Kampf*. [online]. [vid. 12. 6. 2015]. Dostupné z: <https://www.radioislam.org/historia/hitler/mkampf/pdf/czech.pdf>.

se mi Vídeň v jiném světle než dříve. Ať jsem šel kamkoli, viděl jsem jen Židy a čím více jsem jich viděl, tím více se v mých očích odlišovali od jiných lidí.“ Tyto věty dobře ilustrují Hitlerův fanatismus. Židy považoval za parazity „na těle cizích národů“. Oproti tomu Árijec pro něj představoval nositele veškeré kultury. Ostatní, z jeho pohledu primitivnější, rasy měly svůj význam hlavně v minulosti, kdy jako náhradní síla strojů dopomáhaly Árijcům při budování kultury. Zde si můžeme povšimnout, že Hitler ostatní rasy v technické době považoval za zbytečné, a to nejen Židy. Důrazně se stavěl proti „míšení“ ras. *„Historické zkušenosti nám zde nabízí nespočet různých příkladů. S úděsnou zřetelností nám ukazují, co vzešlo z míšení krve Árijců s nižšími národy, totiž zánik nositele kultury.“*

Celá kniha je prostoupena nenávisť k Židům a obavou o árijskou rasu, po jejímž zániku by již žádná lepší nepřišla. Jak jsme již zmínili, Židé, na rozdíl od jiných ras, pro Hitlera představovali reálnou hrozbu, proto se na ně zaměřil.

4 NACISTICKÝ STÁT

Základním stavebním kamenem totalitního státu je **masa**. Bez podpory masy lidí by se Hitler nedostal k moci a bez její podpory by se u ní neudržel. Primárním cílem NSDAP nebylo získat na svou stranu lid se společným zájmem a preferencemi, nýbrž co největší masu lidí. Hannah Arendtová charakterizuje masu jako množství lhostejných lidí, kteří nemají šanci být začleněni do útvaru, kde by hrál roli společný zájem. Těchto lidí je v každém státě paradoxně nejvíce a právě na ně se nacistické hnutí orientovalo. Členská základna se tudíž sestává z lidí, kteří se nikdy předtím nezúčastnili politického života.⁸⁴ Otázkou zůstává, jak je možné, že tato lhostejná masa měla zájem se organizovat? Na ni celkem přesvědčivě odpovídá Emil Durkheim. Podle jeho teorie je příčinou rozpad tradiční společenské struktury, kvůli němuž se lidé cítili nejistě, proto měli nutkavý pocit se spojit s národním kolektivem. Tento nutkavý pocit navíc ve svém konečném důsledku podpořil fanatickou podobu německého nacionalismu.⁸⁵ Ještě v 19. století hrála významnou roli třídní příslušnost. S rozpadem třídního systému jde ruku v ruce pád systému stranického. Nová generace nemá zájem vstupovat do stran, které nehájí jejich zájmy. S pádem třídního systému se z většiny stává beztvářá masa.⁸⁶

Nejvíce přitažlivé bylo nacistické totalitní hnutí pro **lůzu**, jež si přála vstoupit do dějin, a to za jakoukoli cenu. Hitler a jeho hnutí si nicméně našlo mnoho příznivců i na opačné straně společnosti – v řadách společenské **elity**. Ti si možná uvědomovali Hitlerovy lži, přesto je zcela fascinoval svou schopností organizovat masy. Navíc elitě učarovala lůza svou oproštěností od pokrytectví, které přímo zakládalo dosavadní společnost.⁸⁷

Dva neúspěšnější nástroje totality jsou **propaganda** a **teror**. Propaganda slouží zejména v počátcích k získání mas. Teror je jakousi nadstavbou, není pouhým nástrojem k udržení moci, on sám vládne. K nejvyšší dokonalosti dovedli nacisté vládu teroru v koncentračních táborech. Zde už propagandy nebylo třeba. Účinně však hnutí využívalo teroru již před nástupem k moci, zejména prostřednictvím vražd představitelů opozice.

⁸⁴ ARENDTOVÁ, Hannah, pozn. 15, s. 429- 438.

⁸⁵ LAQUER, Walter, pozn. 20, s. 38.

⁸⁶ ARENDTOVÁ, Hannah, pozn. 15, s. 440- 442.

⁸⁷ Tamtéž, s. 455-472.

Tím deklarovali svou moc, která přesahovala moc státní.⁸⁸

Bazálním úkolem totalitní propagandy bylo zdůraznění vědeckosti vlastních tvrzení. Obsah sdělení se odsunul na druhou kolej, vůdčí byla forma prohlášení, která povětšinou sestávala z vědecky podložených předpovědí. Další nutností bylo, aby se alespoň marginální předpovědi vyplnily a hnutí tím získalo efekt neomylnosti. Veškeré politické záměry oznamovaly formou proroctví, což zajistilo minimum dotazů. Navíc masy, jež ztratily zakořeněnost ve světě, se vyznačovaly silnou potřebou vědeckých proroctví dodávající jim jistotu a srozumitelnost světa. Témata totalitní propagandy musela být pro moderního člověka přitažlivá, tudíž tajuplná. Nejúspěšnější tajuplný příběh nacistů jsou výše zmíněné Protokoly sionských mudrců.⁸⁹ S těmi se také pojí nacistická konspirační teorie, že po porážce Židů, kteří tajně ovládají svět, bude otěže světa v rukou třímat právě německá třetí říše.⁹⁰

Hlavní teze nacistické ideologie má následné znění: Vše, co se v budoucnu stane je předpověditelné. Proroctví vznášejí vůdce a ten má vždy pravdu. Navíc jeho stanoviska mají platnost na staletí dopředu, tudíž je nemohou současníci prověřit, neboť je to mimo možnosti a dosah jejich zkušenosti.⁹¹

Fenomenálním tahem nacistického hnutí nebyla negativní orientace na Židy. Antisemitská byla tehdy většina německých stran. NSDAP nicméně přišla s něčím zcela novým. Případní členové museli prokázat svůj nežidovský původ. Tomu samozřejmě předcházelo usilovné pátrání v rodokmenu. Tato námaha ještě podtrhla pocit začlenění a identifikace se stranou. Tajuplná je tedy i povaha nacistického hnutí připomínající tajné společenství s omezeným počtem vyvolených a hierarchií dle zasvěcenosti.⁹²

Jednou z nejděsivějších záležitostí týkající se totalitního hnutí je **organizace stoupenců**. Hannah Arendtová používá pro ozřejmění totalitního systému model cibule. Zjednodušeně si ho popíšme. V samém středu systému je vůdce, který je obklopen elitními členy. Další slupku tvoří běžní členové zahalení ochranným pásmem

⁸⁸ ARENDTOVÁ, Hannah, pozn. 15, s. 473-500.

⁸⁹ Tamtéž, s. 473-500.

⁹⁰ Tamtéž, s. 496.

⁹¹ Tamtéž, s. 525.

⁹² Tamtéž, s. 517- 518.

sympatizantů. Adolf Hitler poprvé v dějinách dělí masy na omezenou skupinu členů, jež jsou za své přesvědčení ochotni bojovat a zemřít, a na sympatizanty, kteří chápou teoretickou náplň hnutí. Skupina sympatizantů je navíc nutná, protože jejich víra v hnutí mu dodává nádech pravdivosti. Tento systém přispívá k izolaci a zároveň nedotknutelnosti jednotlivých vrstev. Totalitní režim je striktně hierarchizován a tato hierarchie se navíc mění, což zajišťuje neustálou kontrolu kontrolujících, tím pádem fungování režimu.⁹³

Nenechme se však zmást. Co se moci týče, systém ve skutečnosti hierarchizován není. Tu v rukou drží pouze vůdce, který tak není závislý na systému, a jeho moc je neomezená. Za nejsvrchovanější zákon zde platí vůdcova vůle. Neexistuje zde nic jako právo veta. S tím souvisí další znak totalitního hnutí – přenesená odpovědnost. Za vším stojí vůdce a jeho vůle. Jednotlivci jsou tudíž jakoby oprostěni od odpovědnosti za své jednání. Nemusí vysvětlovat důvody svých činů. Jediná kompetentní osoba k vysvětlování je vůdce, jenž může dělat cokoli, i požírat své děti, ty mu přesto zůstanou nadále věrné.⁹⁴

93 ARENDOVÁ, Hannah, pozn. 15, s. 501-531.

94 Tamtéž, s. 501-531.

5 OTÁZKA VINY A ODPOVĚDNOSTI

Vina, odpovědnost, ale i odpuštění. V kontextu holocaustu ty nejzákladnější proměnné. Při jejich analýze a rozboru se nebudeme zabývat obecnými pojmy, ale lidskými morálními pocity. Obecně se tvrdí, že před druhou světovou válkou došlo k destrukci hodnot. Osobně se k tomuto tvrzení neklaním. Dle mého názoru měl i německý lid své hodnoty. Záleží však na jejich podobě. Pro jednoho měl zásadní hodnotu lidský život a jeho ochrana. Oproti tomu pro druhého bylo zásadním morálním principem uposlechnutí rozkazu a to bez ohledu na jeho náplň. Našlo by se i mnoho těch, pro které mělo nejvyšší hodnotu vlastní pohodlí. Dalo by se jistě polemizovat nad „hodnotou“ těchto hodnot. Právě ony nicméně přispěly k následujícím tragickým událostem.

5.1 Karl Jaspers

Karl Jaspers – významný filosof a jeden z hlavních představitelů německého existencialismu. Tento strohý medailonek se vybaví mnohým z nás. Méně lidí už však ví, že Jaspers vystudoval medicínu a v první fázi svého života působil jako psychiatr na klinice v Heidelbergu. Teprve v roce 1913 se dostává na pole filosofie a to vstupem na filosofickou fakultu univerzity v Heidelbergu. Události roku 1933 byly pro Jasperse šokem. Národnímu socialismu nepřikládal velký význam. Po nástupu Hitlera k moci se stal, zejména kvůli své židovské manželce, nepřítelem státu. V prvních letech směl Jaspers zůstat na univerzitě a dokonce publikovat. Na rozdíl od mnohých kolegů své texty nepodřizoval nacistické ideologii. To mu posléze vysloužilo odejmutí profesury a plný zákaz publikační činnosti. Po vypuknutí války se snažil uniknout ze země. S pomocí přátel získal povolení k emigraci do Švýcarska ale bez manželky Gertrudy. To Jaspers nedopustil a do konce války se s ženou skrývali. Oba vždy připraveni v případě dopadení nacisty spáchat sebevraždu, k čemuž naštěstí nedošlo.⁹⁵

⁹⁵ SANER, Hans. *Karl Jaspers: German philosopher*. In: Encyclopædia Britannica [online]. [vid. 29. 5. 2015]. Dostupné z: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/301541/Karl-Jaspers>.

Po válce se zaměřil na otázku morální a politické obrody Německa. Na univerzitě uskutečnil sérii přednášek na téma německé viny.⁹⁶ Své myšlenky posléze publikoval v knize „*Otázka viny- příspěvek k německé otázce*“. Jedná se o rozsahově poměrně malé dílo s velkým dosahem. Jde o stěžejní práci německého poválečného fondu.

5.2 Problematika viny v koncepci Karla Jaspersa

Karl Jaspers své myšlenky ilustruje na **klasifikaci viny**. Sám si uvědomuje, že jeho počin je spíše konstrukcí, pomocným vodítkem, neboť striktní rozlišení viny není možné kvůli vzájemnému propojení. Na dělení nicméně lpí, protože jedině tak se dá zabránit povrchní diskuzi na toto téma. Jaspers schématicky viny rozlišuje na tyto čtyři kategorie:⁹⁷

- metafyzická vina,
- morální vina,
- politická vina,
- kriminální vina.⁹⁸

Hlavní výtkou Jaspersovy teorie je paradoxně ono rozčlenění viny, které dle kritiků poskytuje únikovou cestu.⁹⁹ Sám Jaspers si uvědomoval problematičnost schematizace a zmiňuje to i ve svém pojednání: „*Náš podrobný rozbor pojmů viny se může stát trikem, jímž se budeme snažit zprostit se viny.*“¹⁰⁰ Přesto na svých čtyřech pojmech viny trval.

5.2.1 Kriminální vina¹⁰¹

V Jaspersově konceptu je kriminální vina dána činem, u nějž se dá jednoznačně prokázat přestoupení zákona. Je zde automaticky předpokládána existence zákonného politického útvaru. Kriminální vina závisí na vnějším posouzení a odsudku. Zločinec je

96 STRINGHAM, Christopher. „*The [lingering] question of german guilt*”: *A response to Karl Jaspers*. In: Economics, Management, and Financial Markets [online]. 1. 6. 2011. [vid. 20. 5. 2015]. Dostupné z: <http://web.b.ebscohost.com.ipac.kvcli.cz>.

97 JASPERS, Karl. *Otázka viny: Příspěvek k německé otázce*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 1991. s. 7-8.

98 Opačný sled čtyřech pojmů viny jsme zvolili účelně, neboť metafyzická vina je základem pro specifikaci vin ostatních a zároveň je přesahuje.

99 STRINGHAM, Christopher, pozn. 96.

100 JASPERS, Karl, pozn. 97, s. 47.

101 Tamtéž, s. 7-34.

druhými volán k odpovědnosti za své činy. Kompetentním orgánem pro posouzení kriminální viny je soud. Ten také rozhoduje o míře viny a následcích daného činu, většinou v podobě určitého trestu.¹⁰² Není nutné, aby viník uznal svou vinu či ji vůbec viděl. V této rovině lze potrestat jen jednotlivce a to i v případě, že měl komplice. Vždy musí být posuzován každý zvlášť, i když se jedná o zločineckou skupinu. Jaspers tento model viny konkrétně ukazuje na příkladu Norimberského poválečného procesu. V čele tohoto tribunálu stanuli vítězové, což je něco zcela nového, prozatím nevídaného. Formálně zde nebyl souzen celý národ, ale jednotliví Němci za zločiny, které byly jasně rozděleny do třech následně vypsanych skupin:

- (1) zločiny proti míru,
- (2) válečné zločiny,
- (3) zločiny proti lidskosti.

Jaspers se staví proti tomu, že Němci byli pouhými přihlížejícími. Lidé, kteří před soudem stanuli, uvrhli do neštěstí nejen ostatní národy, ale i příslušníky německého státu. Němec měl být soudcem nebo alespoň přisedícím. Tato nezačleněnost Němců do vlastního procesu konaném ve vlastní zemi ve svém důsledku vedla k pocitu, že společně se zločinci je souzen celý národ. Jak už jsme si řekli, kriminální vina by se rozhodně národa týkat neměla. Nehledě na to, že tento postup nevedl k prohloubení národní hanby, ta by i v případě zapojenosti Němců do procesu zůstala stejná. Národní potupa by totiž neměla být výsledkem soudu, ale událostí, které k založení tohoto tribunálu vedly. Němci by si potupu neměli spojovat s Norimberským procesem, ale s jeho původem.

Tato úroveň viny se týkala jen marginálního množství Němců. Byl s nimi veden řádný proces s možností obhajoby. Byli souzeni a došli trestu. Jak uvidíme, s dalšími kategoriemi viny už to bude o poznání složitější.

Sporná je Jaspersova omezená definice kriminální viny. Vyplývá z ní totiž, že trestný čin je pouze ten, který je za takový uznán a který dojde trestu. V jeho pojetí se čin stává prohřeškem až po shledání soudem.¹⁰³

¹⁰² JASPERS, Karl, pozn. 97, s. 7.

¹⁰³ STRINGHAM, Christopher, pozn. 96.

5.2.2 Politická vina¹⁰⁴

Politická vina je důsledkem činů státníků. Netýká se však pouze jich, ale všech příslušníků daného státu. Příslušnost je hlavním kritériem této viny. Dle Jasperse jsou všichni občané odpovědní za svou vládu. Každý plnohodnotný občan musí nést následky činů státu, ke kterému přísluší, protože měl možnost zvolit si jiné zástupce nebo se následně postavit proti režimu. Primární daností politické odpovědnosti v moderním státě je nemožnost se jí vyhnout. Nejsou zde tudíž brány v potaz konkrétní činy a zločiny jednotlivců, ale „pouhá“ příslušnost ke státu. Právo posuzovat politickou odpovědnost má dle Jasperse pouze vítěz, který kvůli znovunastolení míru nasadil životy. Jaspers používá ve své kategorizaci úsloví politická vina, ale dále mluví převážně o politické odpovědnosti. To je logické, neboť vina implikuje spojitost s trestem, ale za politickou vinu nelze sankcionovat, protože z principu není možné trestat kolektiv. Tvrdým následkem politické viny je její přijetí. Politická vina může existovat sama o sobě. Má jakousi nadosobní rovinu. Není nutné, aby člověk spáchal zločin, měl výčitky svědomí či vědomí viny před Bohem. Jednoduše řečeno, tam kde je stát, je i politická odpovědnost.

Jaspersovo chápání politické viny nelze ponechat bez polemiky. Dosah politické viny nám připomíná Evino jablko a z něj vyplývající dědičný hřích. Politická vina je stigmatem všech, kdo přísluší k provinilému státu. Týká se tedy i německých Židů zavražděných v koncentračních táborech? Týká se emigrantů?¹⁰⁵

5.2.3 Morální vina¹⁰⁶

Morální vina plyne z činů, kterých se dopouštíme jako jedinci, a především z uvědomění, jež je podmínkou existence této viny. Morální vina existuje tam, kde má své místo svědomí a pocit lítosti. Ti, kteří morální vinu nepocítí, ať už se dopustili jakýchkoli činů, stojí mimo tuto oblast viny. Kompetentním orgánem na posouzení morální viny je pouze vlastní svědomí schopné udělit ty nejtvrďší sankce. Slovy autora: „*Z morální viny vyrůstá morální nadhled a tím i pokání a obroda. Je to vnitřní proces,*

¹⁰⁴ JASPERS, Karl, pozn. 97, s. 7-36.

¹⁰⁵ STRINGHAM, Christopher, pozn. 96.

¹⁰⁶ JASPERS, Karl, pozn. 97, s. 7-43.

*který pak má i skutečné důsledky ve světě.*¹⁰⁷ Morální vina je tedy oblast vnitřního posouzení. Je to přesně ten tichý hlásek, jenž nahlodává naše svědomí a nikdo jiný krom nás ho neslyší. V rámci morální viny je těžké soudit druhého. Lze to jen v případě ztotožnění se s daným člověkem. Kolektiv morálně posuzovat nelze. Morální odsudek německého národa jako celku je tudíž nesmyslný.

Vztaženo na německou otázku, Jaspers uvádí několik konkrétních možností morálního provinění.

➤ Denní realita většiny Němců, byla tvořena tzv. *životem v masce*. Tito lidé sice nesouhlasili s režimem, ale aby přežili a nepadlo na ně podezření, projevovali mu základní poctu. Přestože jejich lojalita byla ohraničena úkony jako je hitlerovský pozdrav či účast při shromáždění, morální viny je to nezabavuje.

➤ Velká část, zejména mladých Němců, žila v duchu idealismu s *falešným svědomím*. Věřili, že se obětují v rámci vyššího dobra. Ti, kteří od počátku spoléhali na svou poctivost a dobrou vůli, byli o to více zklamáni sami sebou a jejich procitnutí bylo šokující. Ošálilo je vlastní svědomí. Na co se tedy mohou v životě spolehnout?

➤ Ještě horší bylo *částečné schvalování režimu*. V momentě, kdy člověk pochopil, že princip nacionálního socialismu je špatný, ale přesto ho dál podporoval, protože „něco dobrého by se na něm našlo“, má vinu o to větší. Nemůže se konejšit tím, že si neuvědomoval špatnost svých skutků.

➤ Mnozí žili v *sebeklamu*, že třetí říše není věčná, jak se proklamuje a brzy panování Hitlera skončí. Tito Němci, povětšinou z řad armády, své jednání nebo lépe řečeno nejednání, omlouvali tím, že se musí soustředit pouze na válku. Až dobudou vítězství mohou své snahy zaměřit na odstranění nacionálního socialismu.

➤ Jaspers svou rozvahu doplňuje faktem, že je rozdíl mezi *pasivní* a *aktivní* podporou režimu. Provinění činných propagandistů režimu je jasné. Vinu však mají i ti, kdo nezasáhli. „*Slepotu vůči neštěstí druhých, tato chybějící fantazie srdce, a vnitřní*

¹⁰⁷ JASPERS, Karl, pozn. 97, s. 11.

*nedotčenost viděným zlem, toť morální vina.*¹⁰⁸

Vnitřní vina těch, kteří se přizpůsobili, je nepopíratelná a těžko omluvitelná. Zejména v kontextu vědomí, že existovali tací, kdož v boji proti režimu riskovali, ba dokonce obětovali život. Tíže morální viny spočívá v individuálním posouzení a zpytování svědomí. Objektivní měřítko neexistuje.

5.2.4 Metafyzická vina¹⁰⁹

Charakterizovat metafyzickou vinu není snadné. Vyplyvá ze samotné příslušnosti k lidskému rodu. Základním znakem lidství je schopnost solidarity. Nespravedlnost a bezpráví, které se dnes a denně ve světě udávají, se týkají nás všech jako lidských bytostí. O to větší je naše spoluodpovědnost, když k těmto aktům dochází v naší přítomnosti či s našim vědomím. Lidé, jež za druhé světové války nenasadili svůj život za záchranu druhých, pociťovali vinu zvláštním způsobem. Na myslí máme případy, kdy věděli, že by daného člověka nezachránili, proto nezakročili. Jejich hlavním proviněním bylo, že přežili. Tato vina nemá nic společného s oblastí právní ani politickou. Veškeré morální zdroje jsou rovněž nedostačující. Nedá se říci, že by v těchto případech lidská bytost morálně selhala, protože nezvolila jistou smrt. Morální vinu mají ti, kdo měli moc člověka zachránit a neudělali to. Na bezmocných, jež se ve jménu lidství nevzdali života, spočívá *vina metafyzická*. A kdo je instancí na posouzení, když ne soud, druzí ani my sami? Výhradně a jedině bůh.

Metafyzická vina s sebou nese břímě studu, přestože lidé často ani neví, co je příčinou jejich hanby. Ve své podstatě je nesmazatelná. Jaspers mluví o *vině člověčenství*. Metafyzická vina v nejkonkrétnější formulaci znamená nenaplnění povinnosti být absolutně solidární s druhým, jakožto člověkem. Provinění metafyzického charakteru ulpí i na tom, kdo dal vlastní život v sázku, ale druhého se mu zachránit nepodařilo a sám přežil. Utéci před tímto proviněním lidé mohli hledáním smrti. Nepochybné je, že každý Němec je nějak vinen.

¹⁰⁸ JASPERS, Karl, pozn. 97, s. 42.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 7-47.

Jaspers volá po tom, aby se Němci (a ne jen oni) zabývali svou vinou. Jedině to může pomoci německé duši. Zároveň chápe odmítavý postoj lidu k otázce viny. „*Žijeme v bídě: velká část v bídě tak veliké a bezprostřední, že se stala, jak se zdá, necitlivou vůči takovým úvahám. Tyto lidi zajímá, co zamezí bídě, co poskytne práci a chléb, byt a teplo. Obor se zúžil. Nechtějí slyšet o vině, o minulosti; světové dějiny se jich nedotýkají. Chtějí přestat trpět, chtějí se dostat z bídy, chtějí žít, ne přemýšlet.*“¹¹⁰ Vina se však nesmí přejít, zapudit. Německá duše má šanci na vnitřní obrat, jen nesmí svou vinu popírat, nesmí na ní zapomenout.

Jaspersova kategorie metafyzické viny je nejobtížnější, zejména co se týče jejího přijetí. Je vůbec možné, abychom se ztotožnili s představou, že jako lidé jsme odpovědní za vše špatné, co se na tomto světě udá? Položme si však otázku: Jaký má člověk pocit, když čte či slyší o hrůzách, které se děly v koncentračních táborech? Osobně necítím pouze znechucení, beznaděj a lítost. Součástí mých pocitů je i hanba a vina. Myslím, že tato situace je konkrétní ukázkou, co vlastně je „ta“ metafyzická vina.

5.3 Kolektivní vina¹¹¹

„Jste vinni!“ To hlásaly plakáty s vyobrazením Buchenwaldu¹¹² s „horou z mrtvých těl“ v popředí a rozvěšené po městech okupovaného Německa jakožto prostředek denacifikačního programu.¹¹³ Mnohým se tímto způsobem potvrdila pouhá domněnka o existenci táborů na smrt. Po prvotním zděšení následovalo rozhořčení. Každý Němec měl na základě státní příslušnosti převzít odpovědnost za „zvláštní zacházení“¹¹⁴ s Židy a jinými nepřáteli režimu.

Souzení kolektivu je bohužel něco, co je nám lidem vlastní. Platilo to dříve a platí to i dnes. Tento lidský sklon vedl po celá staletí k nenávisti mezi národy ale i skupinami. Pro národ žádná jednotící charakteristika neplatí. Není to individuum. Morální, kriminální či politická vina pro něj není poplatná. Posuzování celého národa nikdy

¹¹⁰ JASPERS, Karl, pozn. 97, s. 5.

¹¹¹ Tamtéž, s. 47-53.

¹¹² Buchenwald byl koncentrační tábor na území Německa založený v roce 1937.

¹¹³ SCHAAP, Andrew. *Guilty Subjects and Political Responsibility: Arendt, Jaspers and the Resonance of the 'German Question' in Politics of Reconciliation*. In: Political Studies [online]. 2001 [vid. 15. 5. 2015]. Dostupné z: <http://web.b.ebscohost.com.ipac.kvкли.cz>.

¹¹⁴ Zvláštní zacházení (něm. Sonderbehandlung) bylo krycí označení pro usmrcení, většinou v plynové komoře, DRDA, Adam. *Zvláštní zacházení* [online]. [vid. 5. 6. 2015]. Dostupné z: <http://www.holo-caust.cz/>.

nemůže být spravedlivé. Vzpomeňme si na Židy, na které bylo po celá staletí nahlíženo jako na vrahy Ježíše Krista.

Jak víme, německé Židy nacisté za Němce rozhodně nepovažovali. O to více je pozoruhodné, že po válce bylo obecně na německé Židy pohlíženo jako na Němce, kterým by se každý měl vyhnout, jež by si zasloužili za svou příslušnost trest. Vzpomeňme si na odsun Němců z Československa. Obecnou veřejnost moc nezajímalo, koho vyhánějí. Neptali se, zda je daný člověk Žid německého původu, který se právě vrátil z koncentračního tábora. Je to Němec, tak půjde. A odchod byl tou lepší variantou represe.¹¹⁵

Hned zkraje je nutné zdůraznit to, že **jedinou možnou formou kolektivní viny je u Jasperse vina politická**. Kolektivu nelze přisoudit vinu kriminální, protože jak jsme již zmínili, na jejím základě lze soudit výhradně jednotlivce. V morální a metafyzické rovině vinit kolektiv je z výše uvedených důvodů rovněž holý nesmysl. V tomto ohledu může vznášet soud pouze jednatel sám nad sebou nebo Bůh. Jediná obhajitelná forma kolektivní viny je tedy vina či odpovědnost politická. Politiku od bytí člověka totiž nelze v organizované společnosti nikdy zcela oddělit. Každý člověk je nějakým způsobem politicky vychován a formován morálními pohnutkami své doby. Každý člen státu nese politickou odpovědnost. Ta je prvním předpokladem politické svobody lidí. Omyl občanů není omluvou. Naopak omyl či neúmyslné zabřednutí do *atmosféry podrobení* je také zcela jasnou vinou. Němci jsou politicky odpovědní za režim a činy, ke kterým v jeho rámci došlo. Konkrétně to autor vysvětluje následovně: „*Všichni máme spoluvinu na tom, že v duchovních podmínkách německého života bylo něco, co umožnilo vznik tohoto režimu.*“¹¹⁶

Na druhou stranu Jaspers připouští, že politickou odpovědnost nelze plně odloučit od morální viny. I v této rovině se hlásí o slovo naše svědomí. Nadto Němci nepocitíují výlučně občanskou odpovědnost, ale i lidskou. Do jisté míry je možné odpoutat se od národa, ale neexistuje možnost odpoutat se od lidství. Jaspers vnímá otázku *němectví* jako úkol. Je nezbytné postavit ho na pevné a především správné základy.

¹¹⁵ Je důležité zmínit, že Jaspers se k otázce odsunu Němců ve svém díle nevyjadřuje.

¹¹⁶ JASPERS, Karl, pozn. 97, s. 51.

Souhrnně řečeno kolektivní vina vyplývá z pouhé příslušnosti ke kolektivu. Jako taková může existovat pouze ve formě viny politické. Němci nenesou odpovědnost za konkrétní zločiny nacismu, ale za samotné nacistické zřízení jejich státu. Kdyby nevznikla organizovaná společnost, nemohli bychom mluvit ani o kolektivní vině. Lidé žijící na území Německa nicméně spadají pod jeden celek, z čehož jim plynou jak výhody, tak povinnosti. A primární povinností občanů určitého státu je pro Jasperse právě odpovědnost.

Na porovnání si uveďme moderní studie o kolektivní vině, které nově zavádějí pojem **kolektivní lítost**. Vědomí a přijetí kolektivní viny jako jediné možnosti není příliš výhodné, kvůli nereálnosti. Lítost, na rozdíl od viny neobnází pocity nechuti a snahy se ji zbavit, nějak se obhájit. Nadto není závislá na odpovědnosti. Výsledkem této studie je, že kolektivní pocit lítosti má mnohem blahodárnější vliv na mravní řád společnosti. Pocit viny s sebou nese utrpení, což lidi spíše demotivuje. Z kolektivní viny vzniká empatická tíseň. Oproti tomu kolektivní lítost by se dala označit za empatické znepokojení. Empatické obavy nás vedou k vzájemnému porozumění a lepším vztahům obecně.¹¹⁷

¹¹⁷ IMHOFF, Roland; BILEWICZ, Michał; ERB, Hans-Pete .*Collective regret versus collective guilt: Different emotional reactions to historical atrocities*. In: European Journal of Social Psychology[online]. 20. 6. 2012. [vid. 29. 5. 2015]. Dostupné z: <http://web.a.ebscohost.com.ipac.kvkl.cz>.

5.4 Existuje ospravedlnění? ¹¹⁸

Dá se nějakým způsobem omluvit provinění německého národa? Jaspers navrhuje omluvu ve smyslu zrušení viny. Přesto rozebírá různá hlediska a souvislosti, které vedly k jednání nebo „nejednání“ Němců a které alespoň částečně zmírňují vinu a odsudek.

➤ Častou výtku v sobě nese nadcházející věta: Proč se lidé nevzepřeli a nepostavili na **odpor**? Jaspers vysvětluje, že nebylo jednoduché uspořádat větší sabotážní akci bez organizace a vůdce. K revoltě docházelo spíše rozptýleně a v omezeném rozsahu. Tyto činy málokdy vešly ve známost. O tom, že protiakce byla součástí každodenního života třetí říše vypovídá sama existence koncentračních táborů. Ty nebyly určeny pouze pro Židy a jiné „podřadné živly“. Do samého konce druhé světové války sloužily k likvidaci odpůrců.

➤ Vzestup nacismu, diskriminační zákony, vypuknutí druhé světové války, holocaust. Nic se neděje bez příčiny. Karl Jaspers hovoří o tom, že na „odchýlení“ Německa mělo vliv mnoho faktorů jak dějinných, tak geografických. Německo má z každé strany otevřené hranice s jinou zemí. Díky tomu nikdy nepocítilo výhody izolace jako například Anglie. **Zeměpisné poloha a také vnitřní nejednotnost** se silně podepsaly na jeho militantní povaze.

➤ V neposlední řadě Jaspers upozorňuje na **vinu, či spoluvinu druhých**. Ta se samozřejmě zcela vymyká zločinům hitlerovského Německa. Je to vina jiného charakteru. Jaspers zdůrazňuje, že mu nejde o přenesení viny na druhé, jak to dělá hodně Němců, kteří prozatím nepochopili svou vlastní vinu.

Úkolem vítězných mocností první světové války nebylo pouze zavést pravidla a sankce. Měly přihlížet chodu dějin a v případě náznaku ohrožení statu quo zasáhnout. Pravdou je, že sice přihlíželi budování nacistického Německa, ale nečinně. Jak mohli proti režimu bojovat obyčejní Němci, když i mocnosti, které byly v převaze, se ho zalekly a raději ho nechali svému osudu, alespoň do vypuknutí války? Dále nesmíme zapomenout ani na to, že mocnosti vytvořily podmínky Versailleského míru, a to podmínky prakticky nesplnitelné, které ve finále Německo dostaly do stavu, který

¹¹⁸ JASPERS, Karl, pozn. 97, s. 54-70.

zjednodušil nástup nacionálního socialismu. Svůj podíl viny nese i katolická církev, jež konkordátem s Hitlerem, uzavřeným v roce 1933, prakticky vyjádřila podporu totalitnímu režimu. A co olympijské hry v Berlíně roku 1936? Této satíře přihlížel celý svět. Realita je takové, že i když Německo může za politické poměry, do kterých upadlo, svět má svůj díl viny. Vyhněme se nyní debatě o mezinárodních smlouvách. Zde ztroskotala základní světová solidarita. Němcům je vyčítáno, že se nevzepřeli vládě teroru. Vhodnější by možná byla otázka: Proč nevystoupily země světa, kde ještě vládla demokracie a svoboda slova?

➤ Jaspers, v duchu metafyzické viny, dochází k závěru, že za osud lidstva nese odpovědnost a tím pádem i vinu celé lidstvo. Válku a hrůzy jí doprovázející rozpoutalo Německo. Mohlo k tomu však dojít i v jiné zemi. Nejspíše by stačily pozměněné podmínky. Jak jsme si už vícekrát zmínili, tento fakt nesnižuje vinu Němců. Naopak všeobecná platnost viny má přispět k prohloubení jejího vědomí. A to u nás všech.

5.5 Očista jako východisko¹¹⁹

Dle Jasperse je očista našim svobodným rozhodnutím. Jako taková není nikdy hotová. Pocit a přijetí vlastní viny jsou prvními kroky očisty. Komu se toto podaří, už si nadále nebere osobně jakékoli výčitky ze strany druhých. Celková proměna probíhá očištěním se od viny prostřednictvím pokání. Neexistuje proměna kolektivu jako celku. Vždy je vůdčí jedinec a jeho práce s vlastní vinou.

Mnozí si svou vinu uvědomují. Uveďme si část konkrétní výpovědi mladého antinacisty, se kterou Jaspers pracuje: „*Neboť i nám, nepřátelům nacionálního socialismu je třeba očisty. Vždyť jsme se po léta, i když se skřípotem zubů, skláněli před teroristickým režimem.*“¹²⁰ Velká část lidu se bohužel snaží vině vyhnout. To rozhodně není řešením. Často to činí pomocí vzájemného obviňování a vzdorování. Výjimkou není ani uhýbání do jednotlivostí, kterou je například domněnka: „Už jsme zaplatili dost, naše domy jsou srovnány se zemí, žijeme v naprosté bídě!“ Dalším úhybným manévrem, jenž autor uvádí je tvrzení, že jedinec je v rámci celku nepodstatný a není schopný ovlivnit jeho dění.

¹¹⁹ JASPERS, Karl, pozn. 97, s. 71-89.

¹²⁰ Tamtéž, s. 72.

Přijetí viny a nastoupení na cestu očisty je velmi důležité, nicméně je to pouze začátek. Morální a metafyzická vina se nedá srovnat s výkonem trestu za spáchaný zločin ani s nesením následků politické odpovědnosti. Člověk si je nemůže jen tak odpykat. Nese si je sebou po celý život jako součást procesu proměny.

Očista v Jaspersově podání neznamena jisté předejití podobné katastrofě v budoucnu. V případě, že by se však něco podobného opakovalo, člověk čisté duše se tomu postaví hrdě a zároveň s pokorou.

Autor se pomocí hlubokých myšlenek ve své stati snažil otevřít lidu oči a přivést je na cestu nezbytné očisty duše. Jako závěrečné shrnutí, dle mého názoru, nejlépe poslouží tato autorova slova: „*Očista je podmínkou naší politické svobody. Neboť teprve z vědomí viny vyrůstá vědomí solidarity a společné odpovědnosti, bez nichž není svoboda možná.*“¹²¹

¹²¹ JASPERS, Karl, pozn. 97, s. 87.

6 ODPOVĚDNOST JAKO PRINCIP

Důležitým momentem této práce je téma odpovědnosti. Ukázali jsme si, že pojmy vina a odpovědnost jsou si velmi blízké. V následující kapitole si rozebereme **Princip odpovědnosti**, tak jak na něj nazíral významný filosof a teolog Hans Jonas.

6.1 Odpovědnost u Hanse Jonase

Jonas jakožto Žid v roce 1933 utíká z Německa do Palestiny. Pozdější dění ho jistě silně ovlivnilo a zároveň podnítilo k sepsání jmenovaného díla. V Osvětimi byla zavražděna jeho vlastní matka. Holocaust se tedy přímo podepsal i na něm.¹²²

Ve svém díle se zabývá etablováním etiky pro technologickou civilizaci. Jonas, na rozdíl od mnohých filosofů, považuje technologii a technický pokrok za obecný rys lidstva, nutný pro jeho přežití. Rozhodně nenabádá k „úniku do přírody“.¹²³ Se změnou charakteru lidského jednání vlivem růstu moci je nutná též transformace dosavadní etiky. Nynější lidské činy nemají v dějinách obdoby. Tradiční etika s nimi nepočítala a nemá pro ně vysvětlení.¹²⁴

Základem etiky je dle Jonase odpovědnost, kterou neoznačuje jako hodnotu či ctnost. V jeho etické teorii má odpovědnost podobu nejzákladnějšího **Principu**. Moderní technika propůjčuje lidem doposud nevídanou moc. Hlavní náplní naší odpovědnosti je uchovat si integritu světa a lidské podstaty, která je ohrožována právě mocí.¹²⁵ Jak říká známé pravidlo, kde je moc, tam musí být i odpovědnost.

122 SCHUTZE, Christian. *The political and intellectual influence of Hans Jonas*. In: Hastings Center Report [online]. 1995. [vid. 15. 5. 2015]. Dostupné z: <http://web.b.ebscohost.com.ipac.kvkl.cz>.

123 „Únik do přírody“ myšlen v rousseovském významu, Tamtéž.

124 JONAS, Hans. *Princip odpovědnosti*. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 1997, s. 19.

125 CHALIEROVÁ, Catherine. *Tři komentáře k filosofii H. Jonase a E. Lévinase*. 1. vyd. Praha: Ježek, 1995, s. 5.

6.1.1 Nedostatečnost dosavadní etiky

Tradiční etika je ve své podstatě antropocentrická. Etické či neetické jednání je zde vztaženo bezprostředně na člověka. Jedině v tomto ohledu má význam. Tato etika vnímá podstatu člověka jako jednotnou a neměnnou. Lidské jednání ať už dobré, či špatné se týkalo přítomného okamžiku a jeho přímého dopadu. Navíc mělo jasně daná a předem stanovená kritéria. Vystačí si však moderní doba plná změn s jednotným etickým východiskem? To si ukážeme na příkladu klasického etického přikázání: „*Podřizuj své osobní dobro dobru společenskému*“.¹²⁶ Představme si Němce, který na rozkaz zabil Žida. Dejme tomu, že se tento vrah plně ztotožnil s nacistickou ideologií. Ta, jak víme, považovala „očistění“ světa od Židů za nutnost pro zachování „vyšší“ rasy a budoucnosti lidstva. Můžeme tedy říci, že daný muž spácháním vraždy nejednal pro dobro společnosti a porušil výše jmenovaný etický princip?

Jonas ve své knize zavádí kategorický imperativ upravený dle nového typu lidského jednání: „*Jednej tak, aby účinky tvého jednání byly slučitelné s trváním skutečně lidského života na zemi.*“¹²⁷

Příklad zásadní změny oproti tradičnímu vnímání života Jonas vidí v nazírání smrtelnosti. Kdysi byla smrt považována za přirozenou součást koloběhu života. Nyní se na ni pohlíží jako na něco, co lze pomocí moderní techniky oddálit. Jonas si stojí za tím, že smrtelnost je podstatou lidství. Lidé musí umírat, aby se další mohli rodit. Zásadním cílem je sice zachování života, ale v jeho kontinuitě a proměnlivosti.¹²⁸ Přiznejme si, že právě pomíjivost činí z života vzácný dar, a jako takového si ho vážíme.

V dřívějších dobách nestála odpovědnost v centru etické nauky, především z toho důvodu, že obsahovaly jakousi stálost. Platil zde řád kosmu, k jehož uchování postačovaly správné zákony, založené na základních ctnostech. Moderní doba je oproti tomu dynamická, plná změn. Naše přítomnost se k budoucnosti vztahuje, proto za ní musíme nést plnou odpovědnost, jež se stává základní ctností.¹²⁹ Dalším neméně důležitým faktorem nové etiky je pokora. Ne v tradičním smyslu malosti člověka před

¹²⁶ JONAS, Hans, pozn. 124, s. 25.

¹²⁷ Tamtéž, s. 35.

¹²⁸ Tamtéž, s. 43-45.

¹²⁹ Tamtéž, s. 186.

Bohem. Naopak pokora před naší velkou až nezvladatelnou mocí.¹³⁰

6.1.2 Tvz. Heuristika strachu

Termín heuristika by se dal vysvětlit jako inovativní hledání řešení určitého problému prostřednictvím správně kladených otázek.¹³¹ Co však znamená pojem heuristika strachu? Je to strach z hrozby, která zatím nepřišla. A lidé si tento strach musí uvědomit a sami sebe se ptát, jaké následky budou mít naše činy do vzdálenější budoucnosti. Toto zvažování případného nebezpečí by nás mělo dovést k pečlivému uvážení našich činů před jejich realizací a uvědomění si toho, co je skutečně důležité.¹³² Autor píše: „*Dokud je nebezpečí neznámé, nevíme, co chránit a proč: navzdory vší logice a metodě plyne vědění o nebezpečí z toho, před čím má člověk strach*“.¹³³ Obecně lidskou vlastností je, že si vážíme dobra teprve poté, co zakusíme zlo. Tento druh strachu však nemá co do činění s úzkostí a zděšením nad ohrožením sebezáchovy. Není to patologický strach, který člověk pociťuje, když bojuje o vlastní život či životy svých blízkých. Jedná se o strach na duchovní bázi, strach plynoucí z naší odpovědnosti za budoucnost lidstva. A lidé by se měli naučit brát ho jako základní etickou povinnost.¹³⁴

Součástí nové praktické etiky by mělo být naučit lidi předvídat a myslet na dopady svého jednání do budoucna. Pomocí vědy lze vytvářet prognózy blízké budoucnosti. Ani ty však nemůžeme považovat za přesné. Na předpověď vzdálenějšího obrazu světa technické metody nestačí. Musíme zapojit náš cit a představivost. Podle Jonase by na heuristice strachu měla stát veškeré etika a morální uvažování.¹³⁵

Nicméně zamysleme se, je skutečně nebezpečí, které implikuje heuristika strachu zcela neznámé? Jonas v jedné pasáži píše: „*Potřebujeme, aby byl ohrožen jistý obraz člověka – a to velmi specifickými druhy ohrožení –, neboť teprve zděšení nad touto hrozbou nám může dát pravý obraz člověka*.“¹³⁶ Zaslíbený čtenář si při čtení této věty nejspíše představí holocaust, který ohrozil nejen základy lidství, ale i celkovou existenci

130 JONAS, Hans, pozn. 124, s. 48-49.

131 The Blackwell Encyclopedia of Social Psychology [online]. [vid. 2. 6. 2015]. Dostupné z: http://www.blackwellreference.com/public/tocnode?id=g9780631202899_chunk_g978063120289910_ss1-5.

132 CHALIEROVÁ, Catherine, pozn. 125, s. 6.

133 JONAS, Hans, pozn. 124, s. 57.

134 Tamtéž, s. 57-59.

135 Tamtéž, s. 59.

136 Tamtéž, s. 56-57.

lidstva. Reflektujeme události, jež následovaly po druhé světové válce: studená válka, náboženské války, terorismus, genocidy a tím seznam zdaleka nekončí. Naučili jsme se předvídat důsledky našich činů?

6.1.3 Odpovědnost

Jonas na prvním místě vytyčuje rozdíly mezi **trestní a morální odpovědností**. Za zločin, kterého se člověk dopustí, nese odpovědnost. Důsledkem je trest, jenž slouží k „znovunastolení porušeného morálního řádu.“¹³⁷ Avšak trest není nápravou škody. Morální vina se dotýká oblasti pocitů. Proviněný se zodpovídá svému svědomí. Potíž u obou těchto vymezení je s tím, že se vztahuje k tomu, co již bylo učiněno. V etice odpovědnosti za budoucnost odpovídáme za to, co je nutné učinit. Za jednání, které ještě neproběhlo.¹³⁸

Jonas dále dělí odpovědnost na **přirozenou a smluvní**. Přirozená odpovědnost prakticky není otázkou volby, je neodvolatelná. Příkladem je rodičovská odpovědnost, jak si ukážeme v následující podkapitole. Smluvní odpovědnost je uměle vytvořená, vychází ze svobodné volby člověka. Autor ji rekonstruuje na paradigmatu státníka. Předmětem jeho odpovědnosti je veřejné blaho. Tím, že získá nějaký úřad, získá moc a s ní spjatou odpovědnost. Je věcí každého, zda si zvolí tuto cestu.¹³⁹

Nejprvotnějším předmětem naší odpovědnosti je odpovědnost za ostatní lidské bytosti a existenci lidstva obecně. Tento vztah není čistě jednostranný. „*Pokud já, jako za někoho odpovědný, žiji mezi lidmi, jsem vždy též předmětem něčí odpovědnosti.*“ Jonas zdůrazňuje, že existence lidstva není daností, ale pouze **možností**. A povinností lidstva je obhajovat tuto možnost.¹⁴⁰

Moderní kapitalistická společnost nám vsugerovává, že bychom nikdy neměli projevovat svou slabost. Jonas neuvažuje v těchto intencích. Pro něj je zranitelnost důležitým aspektem lidského soužití. Člověk je veden k odpovědnosti právě tím, že vnímá křehkost druhé bytosti.¹⁴¹

137 JONAS, Hans, pozn. 124, s. 143.

138 Tamtéž, s. 144-145.

139 Tamtéž, s. 147-150.

140 Tamtéž, s. 152-154.

141 CHALIEROVÁ, Catherine, pozn. 125, s. 10-11.

Co znamená **nezodpovědné jednání**? Když opomineme naše povinnosti a jednáme bez ohledu na důsledky. Jonas pracuje s příkladem hazardního hráče, který riskuje své jmění. Výhra či prohra ve hře už je vedlejším faktorem. Důležitý je moment rozhodnutí se pro sázku. Největším projevem nezodpovědnosti je hazard s lidským životem, který by měl být obecným tabu.¹⁴²

6.1.4 Paradigma zrození

Povinnost vůči potomstvu existuje již v tradiční morálce. Jedná se o „*archetyp veškerého odpovědného jednání, jenž naštěstí nepotřebuje, aby byl odvozen z nějakého principu, nýbrž je nám (či přinejmenším té části lidstva, která rodí potomky) pevně vštěpován přírodou.*“¹⁴³ Odpovědnost rodičů ke svému dítěti je nepodmíněná jak časem, tak nárokem na opětovanou lásku ze strany dítěte. Zrození je velmi úzce spjata se zranitelností. V první řadě rodiče musí zabezpečit tělesné potřeby dítěte. Pak přichází na řadu výchova dítěte, kterému rodiče musí vštípit základní vlastnosti pro život ve společnosti.¹⁴⁴ Je nutné zmínit, že i stát nese specifickou odpovědnost za děti. Musí dohlížet na to, aby se o ně rodiče starali a zabezpečovali jim základní potřeby. Každé narozené dítě je symbolem nového začátku a hlavně pokračování lidstva. Starost o toto křehké stvoření je samozřejmou povinností všech.¹⁴⁵

Na zranitelnosti kojence Jonas vyjadřuje zranitelnost lidského údělu, lidského bytí. Tak jako má jednání rodičů s dítětem dalekosáhlé důsledky, má každý lidský čin následky. Ty jsou často nezvratné. Proč by nám budoucí generace měly odpouštět skutky, které jsme na nich napáchali?¹⁴⁶

Hans Jonas ve svých hlubokých úvahách dospívá k závěru, že hlavní odpovědností lidstva je předat budoucím generacím svět v takové podobě, aby v něm mohl pokračovat lidský život, aby svět neovládla nicota. Němci, jež volili Hitlera, přihlížející moci – to rozhodně nebylo jednání, korelující s tímto primárním principem.

142 JONAS, Hans, pozn. 124, s. 70, 145.

143 Tamtéž, s. 74.

144 Tamtéž, s. 73-74.

145 Tamtéž, s. 198-199.

146 CHALIEROVÁ, Catherine, pozn. 125, s. 11-12.

7 EICHMANN V JERUZALÉMĚ

7.1 Dílo: co mu předcházelo a následovalo

Jakmile vešlo ve známost, že se bude v Izraeli konat proces s nacistickým zločincem Adolfem Eichmanem, poslala Hannah Arendtová žádost o to být jeho reportérkou šéfredaktoru časopisu *The New Yorker* Williamu Shawnovi. Ten autorku slavného díla *Původ totalitarismu* rozhodně neodmítl. Arendtová měla zvláštní zájem účastnit se procesu. I na ní se podepsaly události druhé světové války. V roce 1940 byla internována v koncentračním táboře ve Francii, ze kterého se jí podařilo utéci, a poté i s manželem emigrovat do USA.¹⁴⁷ Je logické, že tato žena, jež zasvětila svůj život otázkám po původu zla, chtěla vidět muže podílejícího se na vyhlazovací mašinerii třetí říše.

V roce 1961 byla Arendtová účastníkem procesu s nacistickým zločincem Adolfem Eichmannem. Nadcházející rok psala svou reportáž, kterou časopis *The New Yorker* vydal v únoru a březnu 1963 ve zkrácené verzi. Arendtová se rozhodla pro kompletní knižní vydání, jež poprvé vyšlo v létě roku 1963.¹⁴⁸ Její dílo v sobě nese prvky historiografické, filosofické i politologické práce.¹⁴⁹ Podle mého názoru charakter díla odpovídá snaze Arendtové prozkoumat vše ve všech možných souvislostech a úhlech pohledu. Svou úvahou chtěla dokázat, že Eichmannovým specifikem nebyla brutalita a zkaženost, ale neschopnost myslet, jež ho dohnala k nepochopitelným činům. Podala nám zprávu o soudním procesu, který dle ní selhal ve své základní dimenzi-spravedlnosti. Z toho důvodu Arendtová ve své knize požaduje jeho revizi.

147 BENHABIB, Sheyla. *Arendt's Eichmann in Jerusalem*. In: Cambridge Companion to Arendt [online]. 2006. [vid. 5. 6. 2015]. Dostupné

z:http://archive.org/stream/CompanionToArendt/CompanionToHa_djvu.txt

148 ARENDTOVÁ, Hannah. *Eichmann v Jeruzalémě: zpráva o banalitě zla*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1995. s. 7.

149 MENKE, Christoph. *At the Brink of Law: Hannah Arendt's Revision of the Judgment on Eichmann*. In: Social Research [online]. 1.9.2014 [vid. 10. 6. 2015]. Dostupné z:<http://web.b.ebscohost.-com.ipac.kvkl.cz>.

Po vydání jejích úvah se zvedla vlna kritiky. Literátka Mary McCarthy použila v této souvislosti přirovnání: pogrom proti Arendtové.¹⁵⁰ První reakcí Arendtové prý byla otázka: „*Co je tak lákavého na diskuzi o knize, kterou nikdo nečetl.*“¹⁵¹

Kritika se týkala především těchto bodů jejího díla:

1. portrét Adolfa Eichmanna,
2. kritika činnosti Židovských rad za války,
3. kritika průběhu a výsledku Jeruzalémského procesu.

Většina účastníků procesu pokládala Eichmannovu výpověď za snůšku lží a byla jím znechucena. Jak si ukážeme v následující kapitole, Arendtová popsala Eichmanna jako člověka nikterak zvráceného, ale jako produkt své doby, který nebyl schopný myslet, tudíž morálně posuzovat. Dle vyjádření Martina Palouše kritiky nejvíce popudil cynismus Arendtové, se nímž líčila proces jako dramatické představení.¹⁵² Vrcholem bylo její obvinění Židovských rad ze spoluúčasti na vyhlazení mnohých Židů. Tento fakt dokonce rozdmýchal diskuzi o Arendtové jako individuální Židovce.¹⁵³ Její požadavek revize nebyl přijat o nic pozitivněji. Lidé se ptali, kdo je, že může posuzovat spravedlnost? Odsuzovali ji za necitelnost vůči vlastnímu lidu.¹⁵⁴

Podle mě je toto dílo v mnohých bodech dosti ostře pojato. Přesto plně souhlasím s přístupem H. Arendtové. Jejím cílem nebylo vinit oběti, ale zaujmout k problému pokud možno nezaujatý objektivní postoj. Takový přístup se však málokdy setká s pochopením, alespoň ne hned.

150 MAIER-KATKIN, D – STOLTZFUSS, N. *Hannah Arendt on trial*. In: American Scholar [online]. 1.6.2013. [vid. 4. 6. 2015]. Dostupné z: <http://web.b.ebscohost.com/ipac/kvcli.cz>.

151 ARENTOVÁ, Hannah. *Personal Responsibility under Dictatorship*. [online]. 2006. [vid. 9. 6. 2015]. Dostupné z: <http://web.ics.purdue.edu/~other1/Hannah%20Arendt%20-%20Personal%20Responsibility%20Under%20Dictatorship.pdf>.

152 ARENTOVÁ, Hannah, pozn. 148, s. 382.

153 BENHABIB, Sheyla, pozn. 147.

154 MENKE, Christoph, pozn. 149.

7.2 Adolf Eichmann: dokonalý úředník

Otto Adolf Eichmann, nacistický zločinec s nejvyšší dosaženou hodností SS-Obersturmbannführer, byl hlavním koordinátorem transportů miliónů Židů do koncentračních a vyhlazovacích táborů. Nejenže byl nositelem této funkce v nacistické mašinerii, on ji dokonce vykonával s patřičnou efektivitou a horlivostí.¹⁵⁵ Po válce se mu podařilo utéci do Argentiny, ale nakonec došel „spravedlnosti“. Jak jsme si řekli, Hannah Arendtová nenapsala pouze reportáž popisující průběh procesu a odsuzující činy nacistického zločince. Snažila se dojít pochopení. Arendtová při procesu Eichmanna pozorně sledovala. Podle ní se rozhodně nejednalo o muže, který by vyvolával pocit děsu. Spíše působil jako šašek než monstrum.¹⁵⁶ Rozhodně nebyl prototypem chladnokrevného vraha.

Adolf Eichmann se narodil v roce 1906 v Porýní. Už od mládí nevykazoval žádné výjimečné nadání. Nedokončil střední školu a posléze ani odborné učiliště. Otec mu později pomohl získat místo prodávajícího ve společnosti Elektrobau A.G. Mladý Eichmann z této práce příliš nadšen nebyl. Skrze příbuzné jeho nevlastní matky se z něj nakonec stal obchodní cestující rakouské společnosti Vacuum Oil Company. Co jistě v tomto ohledu stojí za zmínku, je židovský původ těchto příbuzných, na něž Eichmann poukazoval při výsleších jako důkaz toho, že k Židům nenávisť necítil.¹⁵⁷

Zlomový byl jak pro Německo, tak osobní Eichmannův život rok 1933, kdy dostal výpověď. Rozhodl se vstoupit do NSDAP a posléze i do SS. Nakonec byl zaměstnán v Hlavním úřadu říšské bezpečnosti jako vedoucí sekce B-4 v oddělení IV, jemuž velel Heinrich Müller. Toto oddělení mělo na starosti boj proti věčným nepřátelům říše, mezi které patřili krom jiných samozřejmě Židé. Eichmann nebyl zářným příkladem přesvědčeného straníka. Hitlerův Mein Kampf nikdy nečetl a ani neznal program strany, než do ní vstoupil. Jediným vnitřním důvodem jeho vstupu do strany byla nutková potřeba někam patřit. Své pocity při pádu třetí říše popisoval takto: *„Pocítil jsem, že mě čeká těžký život individua bez vedení a bez direktiv, že již nebudou žádné rozkazy a povely, že již nebudou konzultace o přiměřených opatřeních; prostě že mám před sebou*

¹⁵⁵ BENHABIB, Sheyla, pozn. 147.

¹⁵⁶ ARENDTOVÁ, Hannah, pozn. 148, s. 76.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 40-44.

*budoucnost, kterou vůbec neznám.*¹⁵⁸ Pro skutečného nacistického fanatika by Hitlerova nenaplněná vize věčné Německé říše nejspíše znamenala skutečnou katastrofu – rozpad všech ideálů. Eichmannovy pocity toto připomínají opravdu jen velice vzdáleně.¹⁵⁹

V roce 1934 se Eichmann dostal do informačního oddělení, jež se zabývalo Židy. A právě tady začíná jeho kariéra jakožto odborníka na židovskou otázku. Na čem Eichmann tuto odbornost založil? Přečetl si slavné dílo sionismu *Židovský stát* od Theodora Herzla. Pod vlivem této klasické knihy se stal zastáncem politického řešení židovské otázky, které v jeho konkrétních představách znamenalo vyhnání. Dokonce přečetl ještě *Dějiny sionismu* od Adolfa Böhma. Na základě tohoto díla se pustil do studia jednotlivých organizací sionismu a jeho programu. Tyto snahy vyvrcholily osobními schůzkami s židovskými představiteli sionismu. Proč si Eichmann vybral právě sionismus jako jediný záběr svých znalostí o Židech? Arendtová odpovídá, že pro něj toto idealistické hnutí bylo logicky přitažlivé, protože sám byl věčným idealistou.¹⁶⁰ Už to vypovídá o tom, že Adolf Eichmann nechoval k Židům fanatickou nenávist jako jiní vedoucí představitelé režimu.

Své teoretické vědomosti mohl Eichmann poprvé využít v praxi v roce 1938 po anšlusu Rakouska. Na rozkaz odjel do Vídně, kde měl organizovat prozatím nevyzkoušenou nucenou emigraci Židů. V Německu ještě v té době panovalo zdání, že emigrace židovských obyvatel je otázkou dobrovolnosti. Ve Vídni se poprvé projevuje Eichmannovo nadání. „*Dvě věci uměl lépe než ostatní: organizovat a vyjednávat.*“¹⁶¹ Nejprve vyjednal emigraci s nejvyššími židovskými představiteli a poté se zasloužil fungování emigračního systému.

Ve Vídni se Eichmann osvědčil a tak byl po vzniku německého protektorátu Čechy a Morava převelen do Prahy, kde měl vytvořit další židovské emigrační centrum. V Praze se emigrace nepovedla v takové míře jako ve Vídni, zejména protože začala válka. Měsíc po jejím vypuknutí byl Eichmann povolán zpět do Berlína jako velitel úřadu Říšského centra pro židovskou emigraci. Mohli bychom si tuto událost mylně vykládat jako postup v kariérním žebříčku. V té době už bylo jasné, že tento úřad bude brzy

158 ARENDTOVÁ, Hannah, pozn.148, s. 47.

159 Tamtéž, s. 46-49.

160 Tamtéž, s. 52-60.

161 Tamtéž, s. 63.

mrtvým pracovištěm, protože židovská otázka se začne řešit jinak. Bylo na čase přijít s nějakým nápadem. Eichmann, ovlivněn sionisty, se pro Židy snažil získat území. Jeho utopickým plánem byl Madagaskar. Téměř rok na něm pracoval, ale nakonec byl jeho projekt označen za překonaný a zastaralý, a to z nejvyšších míst. Uvědomil si sám v té době, co bude následovat? Že se ke slovu dostává „konečné řešení židovské otázky“, kterým je fyzická likvidace? Dle Arendtové o tom neměl Eichmann ani nejmenší tušení. Vývoj události ho roztrpčil. Jedinou útěchou mu bylo povýšení na Obersturmbannführera v říjnu 1941.

Pár měsíců po napadení Sovětského svazu v roce 1941 byl Eichmann mezi prvními informován o tom, že: „*Vůdce dal příkaz Židy fyzicky likvidovat.*“¹⁶² Eichmannovo zaměření se mění. Z organizátora nucené emigrace Židů se stává organizátorem deportací do táborů smrti. Rozhodující událostí byla konference ve Wannsee v lednu roku 1942, kde se řešily podrobnosti vyhlazovacího procesu. Do té doby měl Eichmann jisté pochybnosti. Možná bychom je mohli označit jako výčitky svědomí, ale po konferenci si jakoby umyl ruce. Sám sebe přesvědčil, že nenese žádnou osobní odpovědnost. Konference se účastnili ti nejvyšší představitelé, kteří plně souhlasili s fyzickou likvidací Židů. Rozhodnutí padlo shora a on byl pouze pěšák, který plnil rozkazy.¹⁶³ „*V tom okamžiku jsem se cítil jako Pilát Pontský a uvědomoval si, že já osobně na tom žádnou vinu nenesu.*“¹⁶⁴

O tom, že Adolf Eichmann nebyl žádný sadista vypovídá to, jak se mu dělalo špatně při konfrontaci s realitou „konečného řešení“, kterému se navzdory svému přání nevyhnul. Svou návštěvu Treblinky komentoval následovně: „*Držel jsem se pokud možno zpátky. Na nějaké zevrubné prohlídce jsem vůbec netrval. I tak jsem ale viděl zástup nahých Židů vcházet do jakési budovy, kde je prý zabíjeli, jak říkali, nějakým kyanovodíkem.*“¹⁶⁵ A přestože: „*Eichmann nikdy nebyl bezprostředně přítomen hromadnému střelení. Nikdy neviděl zblízka průběh zplynování, nikdy ani nepřihlížel, jak probíhá selekce práce schopných,*“¹⁶⁶ rozhodně věděl, jak se „konečné řešení“ realizuje. Neseděl pouze u psacího stolu, i když bychom ho do této kategorie vrahů zařadili.

162 ARENDOVÁ, Hannah, pozn.148, s. 113.

163 Tamtéž, s. 151-154.

164 Tamtéž, s. 154.

165 Tamtéž, s. 121.

166 Tamtéž, s. 122.

Arendtová vypořizovala při procesu několik pro Eichmanna **charakteristických vlastností**. Pro zpřehlednění si je vyjmenujeme a následně rozebereme:

- **Závislost na rozkazech a s ní úzce spjatá neschopnost rozhodovat se sám za sebe.**
- **Vysoká míra poslušnosti.**
- **Svědomitost a důkladnost při plnění rozkazů.**
- **Neschopnost vyjadřovat se a problémy s pamětí.**
- **Úporná snaha o kariérní vzestup.**
- **Neschopnost myslet, a to zejména z hlediska druhých.**
- **Idealismus.**
- **Vychloubačnost.**

Eichmann byl člověk vskutku **závislý na rozkazech**. Ba co více, on si bez nich nedokázal představit život. I z výpovědí svědků vyplývá, že se sám nikdy nechápal iniciativy, vždy čekal na povely. Arendtová vytyčuje jedinou výjimku, kdy Eichmann neuposlechl rozkaz a učinil vlastní rozhodnutí. Bylo to v září roku 1941, kdy organizoval první velký transport. Měl ho vyslat do ruského okupovaného území, kde by Židé jistě skončili postřelení v masových hrobech. Namísto toho transport vyslal do lodžského ghetta. A co ho k tomu vedlo? Důvod mohl mít jediný, zachránit členům transportu život.¹⁶⁷

Zajímavé je, že sám Eichmann si na tuto událost u soudu nepamatoval. Tím se dostáváme k jeho **problémům s pamětí**. Při výsleších se ukázalo, že některé jeho vzpomínky jsou značně zkreslené a na něco si dokonce nepamatoval vůbec. Samozřejmě bychom mohli namítat, že to byl promyšlený tah zločince, ale Eichmannovo chování nenaznačovalo, že by se záměrně snažil některé informace zatajit. Naopak, po celou dobu jednání velmi ochotně spolupracoval. Jako vysvětlení nám musí postačit to, že si pamatoval jen to, co mu připadalo důležité z hlediska jeho osobnosti.¹⁶⁸ Eichmann byl **kariérista** a pro postup v kariérním žebříčku by udělal prakticky vše. Dokonce požádal o přeložení na frontu, aby povýšil.¹⁶⁹ Co se týče kariéry,

¹⁶⁷ ARENDTOVÁ, Hannah, pozn.148, s. 127-128.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 74-75.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 70.

pamatoval si všechny podrobnosti, avšak někdy si je trochu přikrášlil. To souviselo s jeho potřebou **vychloubat se**. Chvástání skutečně patřilo k jedné z Eichmannových výrazných vlastností, ale Hannah Arendtová jí nepřikládá nijak zvláštní důležitost. Možná jen v tom ohledu, že dopomáhala k obecnému odsudku Eichmana jako chronického lháře.¹⁷⁰ Arendtová si pevně stála za názorem, že Eichmann **nebyl lhář**, ale směšně vypadající člověk, který se tvářil téměř po celou dobu procesu jakoby povzneseně. Označit ho za chronického lháře však bylo nejjednodušším řešením, jak vysvětlit jeho rozporuplné vystupování a ochotu, s nímž vypovídal.¹⁷¹

Eichmannův **idealismus** už jsme si ukázali na jeho sympatiích k sionismu. Uveďme si ještě jeho vlastní prohlášení: „*že by poslal na smrt i vlastního otce, kdyby toho bylo zapotřebí.*“¹⁷², které je také jasnou známkou idealismu a zmíněné poslušnosti.

Dalším specifikem osobnosti Adolfa Eichmanna byla **neschopnost vyjadřovat se**. „*Čím déle ho člověk poslouchal, tím se stávalo zřejmější, že jeho neschopnost vyjadřování velmi úzce souvisí s jeho neschopností myslet, zejména myslet z pozice někoho druhého. Dohovor s Eichmannem byl nemožný nikoli proto, že lhal, nýbrž proto, že proti slovům, proti přítomnosti druhých a vlastně proti skutečnosti vůbec, ho chránil naprosto neproniknutelný krunýř.*“¹⁷³ Adolf Eichmann při běžné mluvě neustále užíval klišé a fráze. Arendtová došla k závěru, že se nejednalo pouze o jeho styl mluvy. Jednoduše řečeno on jinak mluvit neuměl, což souviselo s jeho neschopností myslet. Přítomní v soudní síni si to vysvětlovali jako doprovodný jev přetvářky a lži, což je na druhou stranu pochopitelné. Člověk, který při opakovaných otázkách soudců a žalobce odpovídá za pomoci zcela totožných vět, působí dojemem, že se pouze naučil, co bude říkat.¹⁷⁴

170 ARENDTOVÁ, Hannah, pozn.148, s. 67.

171 Tamtéž, s. 75-76.

172 Tamtéž, s. 59.

173 Tamtéž, s. 69.

174 Tamtéž, s. 68-69.

V klasifikaci charakterových vad Eichmanna má u Arendtové velmi podstatné místo jeho neschopnost myslet z hlediska druhého jedince.¹⁷⁵ Eichmannovu neschopnost až neochotu myslet z pozice druhého, dle mého mínění velmi dobře vyjadřuje jeho odsouzení Nabokovovy *Lolity* jako „*nechutné knihy*“.¹⁷⁶ Paradoxem je, že hlavní hrdina románu a Adolf Eichmann jsou si ve své podstatě podobní. Řekli bychom, že Humbert Humbert¹⁷⁷ je zosobněním zla? I přes veškeré špatnosti, které napáchal, docházíme při čtení románu k až zstrašujícímu pocitu porozumění, jakési empatii s hlavním hrdinou. Adolf Eichmann nebyl románový hrdina. Byl to konkrétní člověk, jenž se do značné míry podílel na spáchání otřesných zločinů proti lidskosti. Naše schopnost empatie je v takovém případě dosti omezená. Přesto musíme po přečtení stati od Arendtové souhlasit s jejím závěrem, že se nejednalo o člověka, který by byl zlý svou podstatou. Jak je možné, že Eichmann, z jehož pera, ale i úst pocházely tak hrůzné rozkazy, nebyl schopen přes své znechucení přečíst *Lolitu*? Nedokázal se totiž vcítit do hlavního hrdiny, jako se nedokázal vcítit do miliónů zavražděných Židů.

Adolf Eichmann byl v mnohých ohledech průměrný člověk. Nebyl patologický zloduch ani fanatik toužící po vyvraždění Židů. Arendtová to vyjádřila dost jasně větou: „*Jemu jenom, řekli bychom obyčejně, nikdy nedocházelo, co ve skutečnosti dělá.*“¹⁷⁸

175 ARENDOVÁ, Hannah, pozn.148, s. 67.

176 Tamtéž, s. 69.

177 Humbert Humbert je hlavní hrdina románu *Lolita* od autora Vladimira Nabokova.

178 ARENDOVÁ, Hannah, pozn.148, s. 358.

7.3 Proces s nádechem divadelního představení

Proces s Adolfem Eichmannem, tak jak ho popsala Arendtová, v mých představách připomíná tragikomické divadelní představení. V sále, kde se odehrával bylo jeviště tvořené vyvýšeným pódiem, hlediště plné diváků a také hlavní postava. Záměrně zde nepoužívám slovo hrdina. Nechyběl ani režisér. David Ben Gurion, který zorganizoval krom procesu také únos Eichmanna, hýbal nitkami jednání, zejména prostřednictvím osoby státního žalobce Hausnera, jehož spontánní oslovování reportérů a pořádání tiskových konferencí se do soudní síně skutečně nehodilo. Z Jeruzalémského procesu se brzy stala „*nadnárodní mediální senzace*.“¹⁷⁹ Předseda soudu Moše Landau i další soudci jednali zcela solidně jak s obhájcem, tak obžalovaným. Oni byli ti, kteří se snažili udržet jednání v seriózním duchu.¹⁸⁰

Obžaloba vznesla na Eichmanna obvinění celkem v 15 bodech. Zločiny, ze kterých byl obviněn by se daly rozdělit do třech nadcházejících kategorií:

- *Zločiny proti Židům.*
- *Zločiny proti lidskosti.*
- *Zločiny válečné.*

Otázkou je, zda se vůbec dá zařadit to, co Eichmann spáchal, do nějaké kategorie zločinu. Eichmann se po celý proces snažil vysvětlit, že je „*ve smyslu obžaloby nevinen*.“¹⁸¹ Hájil se proti obžalování z vraždy, protože nikdy žádnou nespáchal. Nikdy nezabil žádného Žida. Později své prohlášení doplnil: „*Věci se totiž vyvíjely tak..., že jsem to nikdy udělat nemusel*.“¹⁸² Opět se dostáváme k tomu, že Eichmann „jen“ plnil Hitlerovy rozkazy, čímž se také hájil. Paradoxem je, že plněním rozkazů ve skutečnosti dodržoval zákony nacistického Německa, kde vůdcova vůle platila za nejvyšší zákon vůbec. Tudíž nejednal protiprávně dle tehdejšího právního řádu.

179 *The Eichmann Trial Fifty Years On*. In: German history [online]. 1. 6. 2011. [vid. 15. 6. 2015].

Dostupné z: <http://web.a.ebscohost.com.ipac.kvkli.cz>.

180 ARENTOVÁ, Hannah, pozn.148, s. 9-13.

181 Tamtéž, s. 33.

182 Tamtéž, s. 34.

Hannah Arendtová ve své „reportáži“ naráží na otázku legitimacy procesu. Ptá se, do jaké míry se soudu podařilo dostát požadavkům spravedlnosti? Zabývá se tím, zda je v takovém případě vůbec vhodné právo jako takové. I když dochází k úsudku, že justice je v tomto případě bezmocná, přesto souhlasí s tím, že „*Eichmann musel viset*“.¹⁸³ V čem Jeruzalémský soud v mínění Arendttové pochybil až selhal?

- 1) Neuznal vlastní bezprecedentnost.
- 2) Soudil Eichmanna v první řadě za utrpení Židů na základě jejich nároku na odplatu.
- 3) Měl soudit Eichmanna předně za zločiny proti lidskosti, ne proti Židovskému národu.
- 4) Soudu se nepodařilo prokázat motiv pachatele.
- 5) Nezajistil kvalitního překladatele do němčiny.
- 6) Hodnotil Eichmanna na základě pochybných svědectví.
- 7) Pochybil při zatýkání Eichmanna.
- 8) Ve znění rozsudku.

Soudní proces s Adolfem Eichmannem byl zcela specifický. Neexistoval k němu precedent. Na tomto místě by někdo mohl vzpomenout Norimberské procesy. V Norimberku byli nicméně souzeni nacističtí zločinci jiného charakteru. Eichmann byl skutečně jediným „odborníkem na židovskou otázku“. Nicméně jeho role v „konečném řešení“ nebyla dle Arendtové tak významná, jak mu soud přičítal. Za vrcholné překročení rozumových mezí považovala následující pasáž rozsudku odvolacího soudu. „*Ve skutečnosti obžalovaný nejednal na základě ‚vyšších příkazů‘. Byl totiž svým vlastním nadřízeným a všechny rozkazy ohledně židovských záležitostí vydával on sám.*“¹⁸⁴ Arendtová viděla v neuvědomění a neuznání vlastní bezprecedentnosti hlavní příčinu selhání Jeruzalémského soudu. „*Žádný z účastníků nikdy jasně nepochopil, že povaha oněch hrůz, které se odehrávaly v Osvětimi, se liší od všech krutostí minulosti. Žalobcům stejně jako soudcům připadala tato genocida jen jako nejstrašnější pogrom v židovské historii.*“¹⁸⁵

¹⁸³ MENKE, Christoph, pozn. 149.

¹⁸⁴ ARENDTOVÁ, Hannah, pozn. 148, s. 281.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 340.

Často kladená námitka proti jeruzalémskému procesu se týká **teritoriálního principu**. Karl Jaspers zaujímá názor, že Eichmann měl být souzen mezinárodním tribunálem, protože jeho činy měly dosah napříč celou Evropou.¹⁸⁶ Arendtová namítá, že v době, kdy byly zločiny páčány byli Židé rozptýleni, ale nyní mají svůj stát, který považuje za oprávněného zástupce obětí. Už ze své podstaty jsou dle Arendtové diskuze o státní příslušnosti obětí bezpředmětné, mluvíme-li o Židech. V této souvislosti si Arendtová klade otázku, zda je legitimní, aby **poškozený byl zároveň i soudcem**. Jak je možné, že Eichmanna nemohl hájit izraelský právník, ale rozsudek nad ním mohli vznést izraelští soudci? Upřímně si však řekněme, kdo by byl vhodným soudcem? Dle mého názoru plná nezaujatost v tomto případě nebyla možná. Proces s Eichmannem byl natolik specifický, že měl probíhat na základě speciální legislativy. Klíčový problém a zároveň námitku vůči procesu dobře ilustrují slova státního žalobce Hausnera: *„Když stojím před vámi, soudcové Izraele, v této soudní síni, abych obžaloval Adolfa Eichmanna, nejsem zde sám. Je zde se mnou v tomto okamžiku šest milionů žalobců. Ale běda, oni již nemohou povstat a ukázat prstem směrem k této skleněné kabině a zvolat ‚J'accuse‘ na muže, který v ní sedí... Jejich krev křičí do nebes, ale jejich hlas již nelze uslyšet. A tak mně tedy připadá úkol stát se jejich ústy a vznést strašlivou obžalobu jejich jménem.*“¹⁸⁷ Z řeči žalobce je znát, že se nejedná o klasicky posuzovaný zločin. Jeho slova nás vedou k pocitu, že dosažení spravedlnosti není primární cílem, jak by tomu mělo být u každého soudního řízení. Přední místo zde zaujímalo právo obětí na odplatu.¹⁸⁸

Před tribunálem byl souzen zločinec pomocí klasických nástrojů jurisdikce. Například svědecké výpovědi se ve většině případech netýkaly přímo skutkové podstaty Eichmannových činů. Samotný proces trval od 11. dubna do 14. srpna 1961. Z celkového počtu 121 stání, zabral výslech Eichmanna 33 a půl stání. Eichmann byl vyslýchán déle než měsíc, přesně od 20. června do 24. července. Téměř dvojnásobný prostor byl věnován výpovědím svědků, které se povětšinou sestávaly ze vzpomínek na hrůzy, které zažili v koncentračních táborech.¹⁸⁹ Podle mě rozsah těchto výpovědí dokazuje názor Hannah Arendtové, že Eichmann byl souzen v první řadě za utrpení Židů, nikoli za jeho konkrétní činy.

186 BENHABIB, Sheyla, pozn. 147.

187 ARENDTOVÁ, Hannah, pozn. 148, s. 333-334.

188 Tamtéž, s. 331-334.

189 Tamtéž, s. 297-298.

Eichmann byl v Jeruzalémě prvořadě souzen za zločin proti židovskému národu. Nacistická vyhlazovací politika nebyla zaměřena pouze protižidovsky, ale znemožňovala podmínky pro lidskou existenci vůbec. Snažila se odlidštit Židy a byla úspěšná nejen v případě obětí, ale i pachatelů. Holocaust potíral životy, ale i lidskost, proto měl být Eichmann primárně souzen za zločiny proti lidskosti.¹⁹⁰

Dle Arendtové Jeruzalémský soud nenalezl motiv ke spáchání zločinu. Eichmann toužil po povýšení jakožto uznání vlastní osoby. To nicméně Arendtová nepovažuje za motiv. Ten ve skutečnosti neměl. Větší pozornost měla být věnována psychologickému a sociálnímu kontextu.¹⁹¹

Opomenout nelze ani záležitost nekvalitního překladu do němčiny, jediného jazyka kterému obžalovaný rozuměl. Arendtová se zamýšlí nad tím, jak je možné, že v zemi, kde většina obyvatel mluví plyně německy už od narození, nebylo možné zajistit kvalitního překladatele, na kterého měl Eichmann v rámci regulérního řízení nárok?

Další výtká se týká samotného zajetí Eichmanna v Buenos Aires 11. května 1960. Byl zatažen do auta muži izraelské tajné služby. Nijak zvlášť se nebránil a dokonce se prokázal pravou identitou. Následující den dobrovolně podepsal prohlášení, že souhlasí s přepravou do Izraele, kde bude souzen. Pro svou ochotu spolupracovat s izraelskými agenty podal Eichmann dva důvody. Prvním bylo, že už ho unavovalo věčné skrývání a život v anonymitě. Překvapivý byl důvod druhý. Eichmann v Jeruzalémě poněkud dramaticky sdělil, že chce prostřednictvím vlastního potrestání pomoci německé nevinné mládeži zbavit se pocitu viny, která jim znemožňuje dobrý život, jak se dozvěděl.¹⁹² Ozvalo se v tomto případě Eichmannovo svědomí nebo to byl promyšlený tah? Ptám se, zda by mohl člověk neschopný myslet dojít k takovému závěru. Nejspíše ano, jestliže mu ho někdo sdělil a on ho pouze přijal za svůj.

Rozsudek nad Eichmannem soudci vynesli 11. prosince 1961. Soudci odmítli konspirační označení obžaloby, která Eichmanna líčila jako hlavního válečného zločince, přesto ho nakonec shledali vinným ve všech bodech obžaloby. Dle výnosu

¹⁹⁰ MENKE, Christoph, pozn. 149.

¹⁹¹ ARENDTOVÁ, Hannah, pozn. 148, s. 358.

¹⁹² Tamtéž, s. 72-73.

soudu Eichmann svým jednáním způsobil smrt milionů Židů, krom toho újmu na jejich psychickém zdraví. Bazální nespravedlnost spatřuje Arendtová právě ve znění rozsudku. V jejich představách by měl rozsudek ideálně znít takto: „*A protože jste podporoval a aktivně prováděl politiku, která nechtěla sdílet Zemi s židovským národem a dalšími národními společenstvími, jako byste vy a vaši nadřízení měli právo rozhodovat o tom, kdo Zemi obývat smí a kdo ne, nelze očekávat od nikoho, to jest od žádného příslušníka lidského rodu, že si bude přát obývat Zemi společně s vámi. To je ten důvod, ten jediný důvod, proč musíte být odsouzen k smrti.*“¹⁹³

Jak se k procesu, rozsudku a otázce vlastní vlastní viny stavěl Eichmann? Až do své smrti si stál za tím, že pouze plnil rozkazy a nikdy osobně proti Židům nic neměl. I podle něj byla jeho největší ctností a zároveň nectností – poslušnost. Jeho výrok „*jsem z hloubi duše přesvědčen, že tady musím pykat za druhé,*“¹⁹⁴ vypovídá o tom, že svou vinu ve znění obžaloby nikdy nepřijal. Čtyři dny po vynesení rozsudku byl Eichmann odsouzen k smrti oběšením. Rozsudek byl vykonán 31. května po odvolacím procesu a odmítnutí žádosti o milost.¹⁹⁵

Jádrem úvah Arendtové okolo Jeruzalémského procesu je otázka možnosti naplnění spravedlnosti. Jednalo se o „nový“ trestný čin, na který se mělo pohlížet novým úhlem pohledu. Neměl být projednáván pomocí vágních zásad a pravidel. Měl být brán větší ohled na kontext a souvislosti Eichmannova jednání.¹⁹⁶ Osobně si myslím, že jeho proces měl mnoho nedostatků. Můžeme je považovat za neobhajtelné? Jednalo se o velmi citlivou záležitost. Téma, jež nelze překonat. Každopádně obžaloba proti Eichmannovi neměla být vedena v duchu výhradní odpovědnosti za holocaust. Nebyla důvodem této tendence potřeba nalézt viníka, aby si přeživší mohli oddechnout a „jít dál“? Rozsudek smrti pro Adolfa Eichmanna byl adekvátní. Principiálně však nemohl odčinit utrpení obětí ani pomoci přeživším vyrovnat se s traumatem jménem šoa.

193 ARENTOVÁ, Hannah, pozn. 148, s. 351.

194 Tamtéž, s. 321.

195 Tamtéž, s. 321-323.

196 MENKE, Christoph, pozn. 149.

7.4 Banalita zla

Dát své stati podtitul *Zpráva o banalitě zla* byl od Arendtové dosti smělý krok. Banalita zla je základním a velmi vlivným konceptem Hannah Arendtové. Výraz sám o sobě je terminologicky bohužel poněkud nešťastně zvolený, právě kvůli předběžnému nepochopení, k němuž mnohé dovedl. Širší veřejnost záměr Arendtové nepochopila a slovo banalita si vyložila, tak jak je pro západní společnost běžné, jako něco banálního a všedního a spojila si tento výraz s holocaustem a utrpením Židů.¹⁹⁷ Banalitu zla zde popisujeme jako myšlenkový koncept. Arendtová však upozornila na to, že tímto označením myslela konkrétní „*fenomén zločinů spáchaných v obrovském rozsahu, které nebylo možné dopodrobna objasnit na základě špatnosti, patologičnosti či ideologického přesvědčení jednajících*.“¹⁹⁸

Při procesu Arendtová viděla průměrného člověka, kterého i psychiatři shledali za normálního. Eichmann nebyl zlý ani hloupý a co více, neměl motiv. To Arendtovou dovedlo k otázce: Jak je možné, že zcela obyčejný člověk bez motivu se dopustil tak obłudných činů? Arendtová si velmi záhy povšimla specifického rysu Adolfa Eichmanna, kterým byla naprostá neschopnost myslet. Toto zjištění ji dovedlo k hloubání nad tím, zda absence myšlení není hlavním důvodem Eichmannových činů.¹⁹⁹ Co pro Arendtovou představovalo ono **myšlení**? Myslet znamená zastavit se a hledat skutečný smysl. Nezbytnou podmínkou myšlení je odvrátit se od světa jevů.²⁰⁰ Myšlení je namáhavá aktivita, jež vždy nemusí jít ruku v ruce s poznáním. Myšlení tudíž není samozřejmostí, jak by se mohlo zdát. Neschopnost myslet nevysvětluje jako hloupost. Není závislá na poznání a zkušenostech ani na intelektu jedince.²⁰¹

Další otázkou, kterou sama sobě Arendtová položila, byla: Mohl vůbec mít Adolf Eichmann **svědomí**, když nebyl schopen myslet? K zodpovězení této otázky budeme muset prozkoumat, co vlastně svědomí znamená. Z etymologického ale i významového hlediska má slovo svědomí hodně společného s vědomím. Tam, kde je vědomí má své místo i svědomí stavící překážky našemu jednání. Podmínkou vykonání zlého skutku

197 BENHABIB, Sheyla, pozn. 147..

198 ARENDTOVÁ, Hannah. *Myšlení a úvahy o morálce: přednáška*. In: Reflexe [online]. 1998. [vid. 5. 6. 2015]. Dostupné z: <http://www.reflexe.cz/File/Reflexe%2019/arendt.pdf>.

199 ARENDTOVÁ, Hannah. *Život ducha: I. díl, Myšlení*. 1. vyd. Praha: Aurora, 2001. s. 16-17.

200 Tamtéž, s. 92-103.

201 ARENDTOVÁ, Hannah, pozn. 198.

bez následných výčitek svědomí není zlá podstata člověka nebo nízký intelekt. Stačí, když daný člověk není schopen myslet. Takový člověk „*si nebude dělat starosti s vykonáním libovolného zločinu, protože se může spolehnout, že všechno v následujícím okamžiku zapomene.*“²⁰² Z toho plyne, že Eichmann byl člověk bez svědomí.

Při jednom líčení Eichmann směle sdělil, že žil život podle Kantových morálních zásad. Doplnil své tvrzení o vysvětlení: „*Svou narážkou na Kanta jsem měl na mysli, že princip mého chtění musí vždy být takový, aby se mohl stát principem obecně platných zákonů.*“²⁰³ Kantův kategorický imperativ nicméně nemá nic společného s Eichmannovou potřebou poslouchat a řídit se rozkazy. Zde se opět ukázala Eichmannova absence myšlení. Podmínkou dodržování Kantových morálních zásad je schopnost úsudku. **Soudnost** je vedlejším produktem svědomí. Je to „*schopnost odlišit správné od chybného, krásné od ošklivého.*“²⁰⁴ Eichmann nebyl schopen morálně uvažovat o dopadech svých činů či zohledňovat právo na existenci druhého člověka. Byl mužem bez úsudku, motivu a démonické vůle. A jako takový byl „uzpůsoben“ k páchaní těch nejhorších zločinů ve jménu nacistické říše.²⁰⁵ Arendtová zdůrazňuje, že nejhorší zlo je to, které je konáno lidmi bez svobodné vůle a úsudku z pokynů nikoho.²⁰⁶

Arendtová tedy dospívá k závěru, že ke spáchání ukrutných činů není zapotřebí, aby byl jedinec zlý. Kdyby tomu tak bylo, mohli bychom si pomyslně oddechnout, protože čistě zlí lidé jsou opravdu jen vzácnou výjimkou. To, co je na představeném zlu banální je fakt, že se o něj může zapříčinit prakticky každý z nás.²⁰⁷

Noční můrou lidstva se prostřednictvím holocaustu stalo vědomí, čeho jsme schopni. Arendtová se problematikou zla zabývala už od mládí. **Radikální zlo** a **banalita zla** jsou dvě různé koncepce, které ale rozhodně nejsou ve vzájemném rozporu.²⁰⁸ V procesu s Eichmannem byly souzeny činy, jejichž důsledkem bylo radikální zlo, jež je v myšlení Arendtové zlem, „*kteří nemůžeme ani potrestat, ani*

202 ARENDTOVÁ, Hannah, pozn. 199, s. 209.

203 ARENDTOVÁ, Hannah, pozn. 148, s. 183.

204 ARENDTOVÁ, Hannah, pozn. 199, s. 211-212.

205 ARENDTOVÁ, Hannah, pozn. 198.

206 BENHABIB, Sheyla, pozn. 147.

207 CALDER, Todd. *The Apparent Banality of Evil: The Relationship between Evil Acts and Evil Character*. In: Journal of Social Philosophy [online] 1. 9. 2003. [vid. 11. 6. 2015]. <http://web.a.ebscohost.com.ipac.kvкли.cz>.

208 BIRMINGHAM, Peg. *Holes of Oblivion: The Banality of Radical Evil* In: Hypatia 1.1.2003.[vid. 13. 6. 2015]. Dostupné z:<http://web.a.ebscohost.com.ipac.kvкли.cz>.

*odpustit, což neznamená nic jiného, než že překračuje oblast lidských záležitostí a vymyká se možností lidské moci.*²⁰⁹ Příčinu naopak v sobě nesla ona banalita zla, skrze ní se mohlo radikální zlo dostat k vládě.

Arendtová nechtěla vysvětlit Eichmannovo jednání jako běžné. Její snahou nebylo omlouvat jeho činy, jak jí bylo vyčítáno. Chtěla pouze přimět lidi, aby se na jeho vinu a odpovědnost podívali z jiného úhlu pohledu. Všichni Eichmanna hodnotili jako člověka, jehož zkaženost plynula z jeho podstaty. Arendtová apeluje na to, že je nutné uvědomit si, že zlé skutky nekonají pouze zlí lidé. Tím pádem je banalita zla nadčasový a velmi nebezpečný fenomén.²¹⁰

Sama si kladu otázku, zda nechtěla Hannah Arendtová upozornit na to, že lidé, kteří posuzovali Adolfa Eichmanna jako největšího masového vraha dějin, jakýmsi způsobem podpořili banalitu zla? Trest smrti za takové činy je až směšné exemplární potrestání a odplata. Přesto ani ona nezvažovala jiné řešení, pouze zcela spravedlivý proces a znění rozsudku.

²⁰⁹ ARENDTOVÁ, Hannah. *Vita Activa*. 1. vyd. Praha : Oikoymenh, 2007. s. 313.

²¹⁰ CALDER, Todd, pozn. 207.

7.5 Vina a odpovědnost u Arendtové

Hannah Arendtová se otázce viny věnovala už během druhé světové války. Je nutné zdůraznit, že radikálně odmítla existenci kolektivní viny nebo nevinu. Svým stanoviskem se shodovala s názorem Jonase i Jasperse, že vinu lze nahlížet a posuzovat pouze z hlediska jednotlivce.²¹¹ S Jaspersem se kryje i její názor, že vyhlášení kolektivní viny německého národa je nesmysl. Podle ní je to stejně nebezpečné jako kolektivní odsouzení Židů nacisty. Navíc kolektivní vina s sebou nese nebezpečí „*kolektivního rozhrěšení*“, protože není možné potrestat celý národ.²¹² „*Tam, kde jsou vinni všichni, není nakonec vinen nikdo.*“²¹³ Podobně jako Jaspers však uznává existenci kolektivní odpovědnosti, která patří ke každé organizované společnosti. Němci jsou odpovědní za činy, jež byly vykonány jménem jejich národa, i když na nich neměli přímý podíl. Nenesou však kolektivní vinu, protože „*vina (v užším, kriminálním smyslu) nemůže být než individuální vinou za jednotlivcem spáchaný zločin či individuálním dílem viny na zločinu kolektivním.*“²¹⁴

V roce 1964 vydává text *Personal Responsibility under Dictatorship*, který je jakousi odpovědí na vzniklou kontroverzi kolem její reportáže o Eichmannovi. Vrací se zde k otázce viny a odpovědnosti těch, kteří sice nebyli přímými strůjci, ale podíleli se na zločinech nacistického režimu, tím že poslouchali a pečlivě plnili rozkazy. Na Eichmannovu konformitu a poslušnost dle ní rozhodně nelze nahlížet jako na nejednání. Eichmann v každém případě nesl odpovědnost za své činy. Hitler by byl bez podpory druhých naprosto bezmocný. Hitlerovu moc podpořili nejen výše postavení v nacistické hierarchii, ale i běžný lid tiše souhlasící s režimem. Je nutné si uvědomit, že Hitler zločinné činy započal, ale bez spoluúčasti druhých by je nedokončil.²¹⁵

Následkem viny je v běžném případě trest, který má přispět k nápravě zločince a zároveň varovat potenciální kriminálníky. Zločinci Eichmannova ražení však nejsou běžnými viníky a nelze je posuzovat a trestat na základě tradičních právních norem.

211 ARENDOVÁ, Hannah, pozn. 151.

212 TRAVERSO, Enzo. *Trhlina v dějinách: esej o Osvětimi a intelektuálech*. 1. vyd. Praha: Academia, 2006. s. 72-73.

213 ARENDOVÁ, Hannah, pozn. 151.

214 NOVÁK, Jakub. *Hannah Arendtová- Responsibility and Judgment*. In: Reflexe [online]. 2009. [vid. 12. 6. 2015]. Dostupné z: http://www.reflexe.cz/File/Reflexe%2036/Novak_1.pdf.

215 ARENDOVÁ, Hannah, pozn. 151.

Eichmann, svými slovy pouze plnil rozkazy. Jednal na základě vůdcovy vůle, tudíž se nepovažoval za samostatně odpovědného. Páchal zlo nadpozemských rozměrů, ale ve skutečnosti si to ani neuvědomoval.

V Německu za druhé světové války došlo k celkovému úpadku morálních norem. Arendtová byla podobně jako Max Picard doslova šokována, jak rychlý zde byl návrat do „normálu“. Arendtová nevidí jako největší kolaps a příčinu fungování nacistického režimu v úpadku osobní odpovědnosti, ale v neschopnosti posuzovat, která plyne z absence myšlení. Jejimi slovy Němci nevěděli, co činí.²¹⁶

²¹⁶ ARENDTOVÁ, Hannah, pozn. 151.

8 OBYČEJNÍ MUŽI

Kdo byli pachatelé holocaustu? Většině z nás proběhnou myslí jména jako Adolf Hitler, Heinrich Himmler, Hermann Göring, Joseph Goebbels, Adolf Eichmann a další. Seznam nacistických pohlavárů je sice dlouhý, avšak tvoří pouze špičku ledovce. Tito vedoucí představitelé tvořili plány, dávali instrukce a rozkazy. Na přímé realizaci konečného řešení se nicméně ve většině případech nepodíleli. Vžilo se pro ně označení *vrahové od psacího stolu*. Úřední forma činů jim podstatně usnadňovala jejich konání. Což je samozřejmě nijak neomlouvá.²¹⁷ My se nicméně dostáváme ke zcela jiné skupině pachatelů. K těm, kteří jejich rozkazům a plánům vetkli život, v našem případě smrt. Vykonavatelem nacistické genocidy byli často muži vedoucí před válkou obyčejný život. Němečtí občané, jež se na první pohled nijak nelišili od svých sousedů a zůstali v Německu u svých poměrně běžných životů. Kdybychom je potkali, pravděpodobně by nám nic nenapovědělo, že se jedná o budoucí masové vrahy.

V aktuální kapitole si uvedeme stěžejní myšlenky díla „*Obyčejní muži*“ od Christophera Browninga, který se snažil svou knihu napsat v duchu pochopení, bez předběžné démonizace pachatelů, ne však ve snaze omlouvat je. Nejedná se o strohé popsání historických událostí, ale o text soustředěný na nalezení příčin daného jednání.²¹⁸ Pokusíme se rozebrat stav mysli pachatelů a zejména dobrat se odpovědi na naši častou otázku: *Jak je to vůbec možné?* Na závěr obecně uvedeme teze, ke kterým dospěl Daniel Goldhagen, další autor zabývající se touto problematikou, který se navíc pouští do ostré polemiky s Browningem.

²¹⁷ BROWNING, Christopher. *Obyčejní muži: 101. záložní policejní prapor a „konečné řešení“ v Polsku*. 1. vyd. Praha: Argo, 2002. s. 137.

²¹⁸ Tamtéž, s. 14-15.

8.1 „Táta Trapp“ a jeho 101. záložní policejní prapor

Záložní policejní prapory vznikaly kvůli nedostatku mužů. Členové tohoto praporu byli policisté z povolání, rozhodně se tedy nejednalo o elitní jednotky. Browning si 101. záložní policejní prapor ke své analýze nevybral náhodně. Důvodem nebyl pouze dochovaný rozpis služeb, díky kterému se dá celkem přesně rekonstruovat personální obsazení, ale zejména *nespecifičnost* členů tohoto praporu. Většinou se nejednalo o maniačky se sklonem k násilí, alespoň ne před válkou.²¹⁹

Lze nalézt nějaký společný rys těchto mužů? Byli do své funkce vybráni na základě určitých vlastností? Browning odpovídá negativně. Na muže tohoto praporu se nevztahoval žádný speciální výběr, jako tomu bylo například u Einsatzgruppen. Ve velké většině se týkalo o muže středního věku, jejichž původ bychom hledali v hamburském dělnickém prostředí.²²⁰ Jediným významným specifikem této skupiny bylo členství v NSDAP u čtvrtiny jejich členů, což není zas tak obvyklé u lidí z dělnických poměrů. Zda se jedná o náhodu nebo to byl plánovaný politický tah se vzhledem k neexistenci dochovaných dokumentů nedozvíme. Ani velitele, kterého podřízení familiárně nazývali táta Trapp²²¹, nelze pokládat za vzor vhodných vlastností k plnění daného úkolu.²²²

V tomto kontextu je užitečné zmínit Adornovu teorii o **autoritářské osobnosti**, již popsal ve stejnojmenné knize, a na kterou Browning také odkazuje. Autoritářství Adorno představuje jako sklon podlehnout antidemokratické propagandě. Spolu se svými spolupracovníky vytvořil škálu rozhodujících povahových rysů lidí s tímto sklonem. Jmenujme některé z nich: bezvýhradná poslušnost k autoritám, přílišná konvenčnost, nenávisť a z ní plynoucí agresivita vůči příslušníkům jiných skupin, fascinace mocí, pověřivost.²²³ Adornovy závěry shrnuje Zygmunt Bauman. Jeho slovy „*byl nacismus krutý, protože krutí byli nacisté, a nacisté byli krutí, protože k tomu, stát se nacisty, tíhli krutí lidé.*“²²⁴ Bauman s tímto stanoviskem nesouhlasí a zdůrazňuje, že

219 BROWNING, Christopher, pozn. 217, s. 12-13.

220 Tamtéž, s. 43.

221 Tamtéž, s. 17.

222 Tamtéž, s. 138-139.

223 BAARS, Jan; SCHEEPERS, Peer. *Theoretical and methodological foundations of the authoritarian personality*. In: *Journal of the History of the Behavioral Sciences* [online]. 1993 [vid. 10. 6. 2015].

Dostupné z: <http://web.b.ebscohost.com.ipac.kvkli.cz>

224 BAUMAN, Zygmunt, pozn. 5, s. 215.

je zapotřebí brát také v potaz společenskú vlivy. Tento závěr by nás totiž mohl dovést k přesvědčení, že zvěrstva páchali jen lidé se sadistickými sklony, zlí svou podstatou. Přesto stranickou příslušnost pachatelů nesmíme opomenout.²²⁵

8.2 Jak se z obyčejných Němců stali vrazi?

Doprovodným faktorem každé války je růst brutality. U běžného vojáka, který je ve víru bitev svědkem a zároveň účastníkem neskonaleho násilí, je jistá otupělost odůvodnitelná. Příslušníci 101. záložního praporu však zvěrstva nevykonávali z popudu rozhořčení a zběsilosti. Málokterý člen praporu totiž zažil hrůzy skutečné války. Rozhodně se nemstili za své kamarády padlé v boji. Růst brutality u těchto mužů tedy můžeme označit spíše za následek než příčinu jejich chování.²²⁶

Válka samozřejmě ovlivnila i je. Na jejím základě a především vlivem indoktrinace si příslušníci 101. záložního praporu osvojili negativní rasové stereotypy, skrze které si vytvořili jakýsi odstup od svých obětí. S postupem času se pro ně vraždění Židů stalo rutinním úkolem. Avšak nemohlo tomu tak být a ani od samého začátku nebylo. Příkladem, jenž Browning uvádí, je jedna z prvních akcí, které se prapor účastnil. Dne 13. července 1942 byli policisté odvezeni do polské vesnice Josefow. Poté jim jejich velitel major Wilhelm Trapp sdělil jejich hrůzné poslání. Měli na místě zastřelit všechny ženy, děti a starce, výjimku tvořili práce schopní muži. To velitel doprovodil vysvětlením, že Židé vyprovokováním amerického bojkotu poškodili Německo. Podstatná pro náš výklad je Trappova nabídka odstoupit, pokud se na tuto akci necítí. Proč většina tuto nabídku nevyužila?²²⁷

Jako vysvětlení mě napadá, že si plně neuvědomovali, co musí vykonat a co je to bude stát. Při samotném masakru v Josefowě mnozí příslušníci praporu hledali únikovou cestu od přímého vraždění. Žádali o jiný úkol nebo se snažili najít si jinou práci.²²⁸ Uveďme si konkrétní šokující výpověď pachatele, který vraždil děti. I on si musel najít alespoň malou útěchu svědomí.

225 BROWNING, Christopher, pozn. 217, s. 140.

226 Tamtéž, s. 135-137.

227 Tamtéž, s. 21-22.

228 Tamtéž, s. 56-57.

„Pokoušel jsem se, a bylo to možné, zabít jen děti. Bylo to tak, že matky vodily děti za ruku. Můj soused pak zastřelil matku a já jsem zastřelil dítě, které k ní patřilo, protože jsem si to odůvodnil, že to dítě nebude moci bez matky přežít. Pro mé vlastní svědomí mělo být, abych tak řekl uklidňující, že jsem vysvobozoval děti, které nebyly schopny žít bez matky.“²²⁹

Zážitek tak hrůzných rozměrů muže praporu musel demoralizovat. Masové vyvraždění kolem 1500 Židů se na nich jistě markantně podepsalo. Dále se účastnili vyklízení ghatt a deportací Židů do koncentračního tábora Treblinka. Dalo by se říci, že byli vděční za to, že nemusí vykonávat hromadnou genocidu a na své zapojení v „konečném řešení“ si zvykli. Když museli později vraždit, vykonávali to s větší ochotou a necitelností. Rutina vražedných úkolů, dělba práce a brutalita, která byla na denním pořádku se zasadily o odlidštění těchto mužů.²³⁰

Jak znělo nejčastější vysvětlení pachatelů při výslechu? *„Plnil jsem pouze rozkazy“*. Pravdou je, že nacistická politika nebyla tolerantní k neplnění rozkazů. Na druhou stranu žádný pachatel nikdy nebyl schopen doložit důkaz o tom, že ten, kdo příkaz nesplnil, byl tvrdě potrestán. 101. záložní policejní prapor je v tomto ohledu ojedinělý. Zmíněná nabídka neúčastnit se vražedné akce v Josefowě vypovídá o tom, že muži nejednali z pocitu strachu o svůj život. Co je tedy vedlo k účasti na akci? Že by poslušnost k autoritám? Plačící major Trapp byl sotva silnou autoritou. Při informování praporu o úkolu se sice odvolával na „nejvyšší místa“, což jistě mělo na policisty nemalý vliv. Avšak jako vysvětlení to nepostačuje. Rozhodující bylo přizpůsobení se skupinovému tlaku. Když se někdo vyhnul své „kolektivní povinnosti“, museli hrůzné činy vykonat ostatní členové skupiny. Častým argumentem pachatelů je, že nechtěli být považováni za zbabělce a zrádce.²³¹ Ptám se, jak je možné, že se raději vzdali své lidské podstaty a na první místo kladli něco tak banálního v porovnání s vražděním lidí? Jak si může člověk říci, že raději zavraždí dítě, než aby se stal zrádcem v očích kolegů? Dle mého názoru tito muži zradili sami sebe, což je ta vůbec největší zrada.

K zamyšlení se nabízí i role nacistického učení při formování chování těchto policistů. Jak víme, nacionálně socialistický světový názor a jeho šíření mezi Němci mělo ve třetí říši zásadní význam. Ani příslušníci záložního praporu se nevyhnuli

²²⁹ BROWNING, Christopher, pozn. 217, s. 69.

²³⁰ Tamtéž, s. 72-73.

²³¹ Tamtéž, s. 144-157.

pravidelným ideologickým školením. Byli neustále zaplavováni rasistickou a protižidovskou propagandou, což muselo mít vliv na vytváření odporu k Židům a představám o vlastní nadřazenosti. Žádný z dochovaných indoktrinačních materiálů však neobsahuje přípravu policistů na vraždění Židů. Rozhodně tedy nemůžeme propagandu pokládat za zdůvodnění toho, proč se z příslušníků 101. záložního praporu stali vrazi. Takové zdůvodnění by možná mělo váhu jednalo-li by se o mladé muže, pro které byly nacistické hodnoty prakticky jedinou morální normou. Tady šlo o muže středního věku, jejichž hodnoty se utvářely ještě před nacistickou érou.²³²

Žádnou z výše jmenovaných skutečností nelze označit za přímou příčinu chování pachatelů, jakožto žádnou nelze opomenout. Na konání mužů tohoto praporu se podílelo mnoho okolností. Samotná válka, která označila Židy za úhlavní nepřítel také dopomohla k přesvědčení, že zločiny které příslušníci praporu páchali, jsou pro tzv. vyšší dobro.²³³

Browning se ve své knize zabývá skupinou lidí čítající téměř 500 mužů. Nechce však, aby jeho závěry vyzněly jako odsudek kolektivního zločinu. Každý příslušník 101. záložního praporu nese vlastní odpovědnost, i když konal v rámci skupiny. Na závěr autor vyslovuje svou obavu a apel na budoucí. Každá společnost funguje na respektování a podřizování se autoritám. Každý jedinec chce být součástí určité skupiny a být jejím úspěšným členem. U žádné skupiny lidí tedy nelze vyloučit, že by se něco podobného mohlo opakovat.²³⁴

²³² BROWNING, Christopher, pozn. 217, s. 149-155.

²³³ Tamtéž, s. 157.

²³⁴ Tamtéž, s. 159-160.

8.3 Obyčejní muži vs. Hitlerovi ochotní katani

Autorem, který se přiklonil k ostré polemice s Browninem, je **Daniel Johan Goldhagen**. Oba se shodli na tom, že vraždy často vykonávali „obyčejní“ Němci, a to do velké míry dobrovolně.²³⁵ Goldhagen ve svém díle *Hitlerovi ochotní katani* zastává celkem radikální stanovisko, že vysvětlením brutality Němců vůči Židům je odvěký německý antisemitismus. „Zabijení Židů bylo pro mnohé činem, který nekonali pro nacisty, ale pro Německo.“²³⁶ Podle něj se Německo nepodřídilo Hitlerovým tezí, naopak všeobecný názor Němců na Židy byl totožný s Hitlerovým. „Hitler překročil morální propast, kterou by obyčejní Němci sami nikdy nepřekročili, a vytvořil podmínky, aby se vyhlazovací verze eliminační ideologie mohla stát praktickým návodem k jednání.“²³⁷ Podle Browninga byla příčinou realizace holocaustu spíše lhostejnost Němců než nenávisť vůči Židům.²³⁸ Dle Goldhagena je toto tvrzení ignorací faktů. Velká část Němců s protižidovskou politikou souhlasila nebo se na ní dokonce podílela. Lhostejnost jako vysvětlení je podle něj nesmyslem už s ohledem na náplň slova. Kdyby byli Němci k „židovské otázce“ lhostejní, znamenalo by to, že by k ní neměli žádný vztah, což moc nekoresponduje se všeobecnou záští k Židům v nacistickém Německu.²³⁹

Browning a Goldhagen se shodují v tom, že je nutné odlišit postoje a chování domácích Němců od mužů ve východní Evropě, tedy na frontě. Oba také docházejí k úsudku, že se z obyčejných Němců „v terénu“ stali celkem ochotní vrazi. Browning se nicméně silně odklání od Goldhagenova názoru, že tito muži vraždili Židy, protože chtěli. Podle Browninga nebyl motivací pachatelů při konání hrůzných vražd antisemitismus. Navíc Goldhagen neustále zdůrazňuje německý antisemitismus. Ptám se, jak by pak vysvětlil to, že se na genocidě Židů podíleli i jedinci s jinou národností? Podle Browninga Goldhagenovo stanovisko těžko ob stojí před výtkou, že Němci krutě vraždili i nežidovské oběti.²⁴⁰

Browning se mimo jiné jasně vymezuje především k Goldhagenovu stanovisku, že

235 BROWNING, Christoper, pozn. 217, s. 161.

236 GOLDHAGEN, Daniel Johan. *Hitlerovi ochotní katani (obyčejní Němci a holocaust)*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 1997. s. 396.

237 Tamtéž, s. 442.

238 BROWNING, Christoper, pozn. 217, s. 169.

239 GOLDHAGEN, Daniel Johan, pozn. 236, s. 434-435.

240 BROWNING, Christoper, pozn.217, s. 170-172.

německá antisemitsky založená kultura se pomocí převýchovy transformovala a antisemitismus znenadání zmizel.²⁴¹ Dle mého názoru je toto mínění dosti utopické a především nebezpečné. I v dnešní době můžeme pozorovat jisté neonacistické tendence, a to nejen v Německu. A přestože Goldhagen myslel spíše kolektivní německý antisemitismus, s jehož myšlenkou nesouhlasím, je nutné brát antisemitismus a jiné druhy nenávistí neustále v potaz, protože jak psal Browning, podobná zvěrstva se mohou opakovat. A i když holocaust a způsob jakým byl realizován měl i mnoho jiných motivů, antisemitismus ho rozpoutal, proto na něj a jeho ničivou moc nesmíme zapomenout.

²⁴¹ BROWNING, Christopher, pozn. 217, s. 162.

9 SYNDROM PŘEŽIVŠÍCH

*Nevěříte pravdivosti našich slov,
protože kdyby byla pravdivá,
podle Vás bychom tu nebyli,
nemohli nic z toho sdělit.
Naším úkolem je vysvětlit
- nevysvětlitelné.²⁴²
Charlette Delbo*

Vina je ústředním tématem této práce. Zabývali jsme se ontologickým pojetím viny a pocitem viny. Nyní se dostáváme do zcela specifické oblasti. Budeme rozebírat vinu z pohledu přeživších holocaustu. Lidé v koncentračních táborech žili s neustálou hrozbou smrti. Jak je možné, že dokázali přežít a nepřišli o rozum? Většině přeživších nestačil ani celý život na to, aby se se zkušeností holocaustu vyrovnali. Celoživotně to poznamenalo nejen je, ale i celé jejich rodiny a další generace. To vše je zcela pochopitelné. Ten, kdo ho nezažil, však těžko pochopí, proč se zachránění cítí vinni za to, že přežili! Z výpovědí přeživších se dozvídáme i o postoji „nezúčastněných“. Málokdo, alespoň z počátku, věřil pravdivosti jejich slov. Neustále slýchali otázky typu: „*Jak se ti podařilo přežít?*“ Po sdělení svých pocitů provinění se jim často dostalo pokárání: „*Bud' vděčný, že si vyvázl živ a zdrav*“. Vděční tito lidé sice jistě byli, ale to na jejich traumatu nic neměnilo.

Často jsme konfrontováni, zejména prostřednictvím různých filmů, s obecnou radostí a štěstím, které panovaly po skončení války. Je však tento stereotypní obrázek pravdivý? Pro ty, co se vraceli z koncentračních táborů, nemělo osvobození tak vysvobozující nádech. Místo, kam se vraceli často ztratilo náplň domova, protože už zde nebyli lidé, kteří domov tvořili. Oči přeživších byly naplněny spíše prázdnotou a zoufalstvím než radostí.²⁴³

²⁴² Dostupné z: http://en.wikipedia.org/wiki/Auschwitz_and_After; 16.4. 2015. Volně přeloženo.

²⁴³ LEVI, Primo. *Potopení a zachránění*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993. s. 69.

9.1 Améry a Levi- dva Židé z donucení

Je zajímavostí, kterou nesmíme vynechat, že Jean Améry a Primo Levi, z jejichž děl v této části práce budeme vycházet, měli dosti podobný osud, chcete-li úděl. Oba pocházeli z židovských, plně asimilovaných rodin. Za války se stali členy protinacistického odboje. Oba byli v roce 1943 zatčeni a deportováni do Osvětimi a co je důležité, oba přežili, a mohli tak světu předat své bolestné svědectví, jakožto ontologickou reflexi. Smutnou skutečností je také to, že ani jeden z nich se s duševním traumatem nevyrovnal, a svůj život předčasně ukončili sebevraždou.²⁴⁴

Améry i Levi se po své zkušenosti s Osvětimí stali ateisty. Tvrdili, že ve světě, který stvořil Osvětim, nemůže existovat Bůh. Oba byli přesto hluboce spjati s židovstvím.²⁴⁵ Améry ve své knize píše: „*Na mém levém zápěstí je osvětimské číslo; přečte se rychleji než Pentateuch nebo Talmud, a přece poskytuje důkladnější sdělení.*“²⁴⁶ Améry je Žid v horizontu osvětimského čísla. Vzpomíná ho i Levi: „*Po čtyřiceti letech se tetování stalo součástí mého těla.*“²⁴⁷ „Být Židem“ je pro Améryho nutnost a nemožnost zároveň. Popisuje, jak se ho vždy zmocní hluboká nevole, když někdo vysloví: „my Židé“. Améry tento pocit dále vysvětluje: „*Jestliže ve mně dnes narůstá nechuť, když mě nějaký Žid s legitimní samozřejmostí zahrnuje do svého společenství, pak to není proto, že nechci být Židem: ale proto, že jím být nemohu. A přece jím být musím.*“²⁴⁸

Obě díla jsou protknuta hrůzami holocaustu – nesdělitelností a nemožností překonat toto trauma. Vzpomínky zde nezaujímají hlavní místo. Jde o eseje na pomezí svědectví a vědecké výpovědi. Oba se snažili jít do hloubky, hledat kořeny problémů bez jakékoli patetičnosti. Podali nám výpověď o odlidštění člověka v Osvětimi bez snahy bránit se.²⁴⁹

244 TRAVERSO, Enzo, pozn. 212, s. 159-160.

245 Tamtéž, s. 161.

246 AMÉRY, Jean. *Bez viny a bez trestu: pokus o zvládnutí nezvládnutelného*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1999. s. 120.

247 LEVI, Primo, pozn. 243, s. 122.

248 AMÉRY, Jean, pozn. 246, s. 107.

249 TRAVERSO, Enzo, pozn. 212, s. 162-164.

9.1.1 Potopení a záchránění

Základní Leviho koncept prostupující knihu tvoří rozlišení na **potopené** a **zachráněné**. Zachránění jsou ti, kdož píší dějiny lágrů, jež jako takové nikdy nebudou ukončené, nikdy nebudou úplné. Téměř výlučně jsou to lidé, kteří neklesli na úplné dno. Levi sám sebe a další přeživší označuje jako *privilegované svědky*. Potopení, kteří zažili úplné dno lidství, se nevrátili. V případě, že se jim podařilo přežít, nejsou schopni podat své svědectví.²⁵⁰ Přeživší ve svých vyprávěních nezapomínají na potopené, ale je nemožné vypovědět něco, co nezažili na vlastní kůži. „*Ti potopení, jsou korunními svědky, jejich výpověď by měla všeobecný význam. Oni jsou pravidlo, my jsme výjimka.*“²⁵¹

Levi se v první části zabývá limity paměti. Lidská paměť je sice skvělý nástroj, avšak často nás klame. Naše vzpomínky se časem mění, rozrůstají nebo naopak mažou. Svědectví zkresluje náš postoj, ale i podmínky, za kterých jsme danou událost zažili. Může se jednat o nedávný zážitek, přesto je jasné, že popis od dvou očitých svědků by se alespoň okrajově lišil. Zkreslení je o to markantnější, když je zážitek spojen s určitým traumatem. Levi pracuje se vzpomínkami na extrémně traumatizující zkušenosti. Zkreslení zde zastává roli nezbytné součásti.²⁵²

Základní rozdíl mezi utrpením pachatele a oběti je v tom, že násilníkově utrpení je spravedlivé, zaslouží si ho. Utrpení oběti je často daleko horší. Levi tuto trýzeň označuje za „nevyléčitelnou“. Oběti mají nutkavou potřebu útočiště, které často hledají po celý život.²⁵³

Z tisíců vypovědí jmenujme pro konkrétní představu alespoň jednu. Erika Bezdíčková ve svých pamětech rozebírá, jak těžké, prakticky až nemožné, bylo zařadit se po návratu z Osvětími do běžného života. I ona mluví o vlastní vině. Píše o tom, jak u mužů hledala lásku své maminky, kterou nenacházela. „*Chtěla jsem, aby z mých beder sňal vinu, které jsem se nemohla zbavit, vinu za to, že jsem maminku neuhlídala. To ovšem nemohl nikdo, ani Bůh.*“²⁵⁴

250 LEVI, Primo, pozn. 234, s. 14-15.

251 Tamtéž, s. 84.

252 Tamtéž, s. 19-20.

253 Tamtéž, s. 20-21.

254 BEZDÍČKOVÁ, Erika. *Moje dlouhé mlčení*. 2.vyd. Kartuziánské nakladatelství: Brno, 2011. s. 38.

Levi popisuje vlastní transformaci po příchodu do Osvětimi. Po několikadenním zavření v dobytčích vagoněch přišel do tábora, aniž by věděl v jaké části Evropy se nachází. Byl oddělen od všech, které miluje. Zůstal úplně sám. Zbavili ho jména, vlasů, oblečení, všeho, co mu patřilo. Člověk v takové situaci, kdy přijde opravdu o všechno, zapomíná na svou důstojnost a identitu. Pak už je velmi jednoduché přijít sám o sebe.²⁵⁵

Vězni v lágrech žili jako zvířata. Práce, kterou museli vykonávat určitě nekorespondovala s nápisem „*Arbeit mach frei*“. Práce v Osvětimi měla vězně naopak odlidštit, udělat z nich tažnou zvěř. Tento proces byl nezdárka úspěšný, a tak si příslušníci SS mohli potvrdit Hitlerovu tezi, že Židé jsou „podlidi“.²⁵⁶

Nejhorším táborovým aspektem byla **neexistující solidarita**. Každý člověk zde byl sám za sebe, bojoval o svůj život. Spoluvězeň, alespoň ve většině případech, nebyl kamarád, ale nepřítel. Čistě kamarádké vztahy byly sporadické, spíše se jednalo o boj všech proti všem. K přežití nestačilo pouhé štěstí. Člověk musel mít, buď nějaké užitečné dovednosti nebo být mimořádně chytrý a dobře fyzicky stavěný. Šance na přežití u průměrného vězně byla téměř nulová.²⁵⁷

Existovala ještě jedna možnost, a to stát se prominentním vězněm, dostat se do tzv. *šedé zóny protekce a kolaborace*. Levi poukazuje na tendenci zjednodušovat interpretaci holocaustu ve stylu: my (oběti) a oni (pachatelé). Jak víme, nic není černobílé. Privilegovaní vězni tvořili v koncentračních táborech menšinu, mezi přeživšími nicméně většinu. Ptáme se: Proč někteří vězni dobrovolně přijali úlohu vraha? Dalo by se nalézt mnoho důvodů, proč si tito lidé vybrali cestu spolupráce s nacisty. Ať to byl strach či touha po moci, je jasné, že hlavním viníkem a příčinou je sama struktura totalitního státu. Nacionální socialismus v praxi koncentračních táborů degradoval nejen své stoupence, tedy pachatele, ale i vězni byli demoralizováni a odlidštěni. Což bylo cílem režimu, který nutně potřeboval spolupracovníky. Tato *hybridní třída vězňů*, jak je Levi nazývá, zastávala „odpovědné“ funkce, při kterých si často špinila ruce. Byli zatíženi vinou, tudíž už nemohli jen tak couvnout.²⁵⁸

255 MAITLES, Henry. *Surviving the Holocaust: the anger and guilt of Primo Levi*. In: Journal of Genocide Research [online]. 2002 [vid. 29. 5. 2015]. Dostupné z: <http://web.a.ebscohost.com.ipac.kvkli.cz>

256 Tamtéž.

257 LEVI, Primo, pozn. 243, s. 33-68.

258 Tamtéž, s. 33-68.

Výstižná jsou následující autorova slova: „*Nelidský režim propaguje a šíří svou nelidskost všemi směry, a také – a to obzvlášť – směrem dolů. Pokud se mu neklade odpor nebo nenarazí na výjimečnou povahu, kazí i své oběti a odpůrce. Zbytečná krutost znásilněného studu podmiňovala existenci všech táborů.*“²⁵⁹

Může se to zdát absurdní, ale vězni v koncentračních táborech žili s neustálým pocitem studu a viny. Avšak neměli možnost nad svými pocity a skutky přemýšlet. Osvobození a návrat do běžné společnosti mnohým nepřinesl úlevu, naopak představoval úzkostné období. Vězni se stávali opět lidmi, plně přemýšlejícími bytostmi. S tímto návratem k lidství přišla i nutné reflexe, zpětné „*ohlédnutí na kalnou vodu*“. Nemálo přeživších spáchalo sebevraždu, na což v táboře ani nepomysleli. Levi to zdůvodňuje tak, že „*pro neustálou blízkost smrti nebyl čas soustředit se na myšlenku na smrt.*“²⁶⁰ Příčinou takového ukončení života byl většinou **pocit viny**. Paradoxně největší pocity viny pramenily z toho, co člověk neudělal. Málokdo vzpomínal na to, jak někomu ublížil, ale to, že druhému neposkytl pomoc se honilo v hlavách všech. Prvním zákonem koncentračního tábora bylo postarat se sám o sebe. Levi vzpomíná, jak v době, kdy ho sužovala obrovská žízeň, našel zdroj asi litru vody. O vodu se rozdělil s jediným společníkem. Píše, že nikdy nezapomene na rozpraskané rty a lesklé oči dalšího vězně, se nímž se nerozdělili.²⁶¹

A odkud pochází stud? I když člověk nikomu záměrně neublížil, probírá sám sebe, reflektuje své činy a stydí se. Namísto něj by totiž mohl žít někdo jiný, někdo mnohem ušlechtlejší, moudřejší, někdo života hodnější. Každý přeživší si jistě někdy položil otázku: Proč právě já? Sám Levi se celý život potýkal s pocitem, že žije na cizí účet. Konstatuje, že ve většině případech přežívali ti horší, ti, kteří se dokázali přizpůsobit necitelným podmínkám života v koncentračním táboře.²⁶² Zachránění dokonce někdy cítí až sebenenávist za to, že přežili.²⁶³

Největší stud nýbrž pochází z vědomí příslušnosti ke světu. Je to bolest za utrpení, ale i vinu jiných. I Levi se dotýká tématu kolektivní viny. Nevidět, co se kolem mě děje,

259 LEVI, Primo, pozn. 243, s. 115.

260 Tamtéž, s. 75.

261 Tamtéž, s. 69-80.

262 Tamtéž, s. 81-83.

263 MAITLES, Henri, pozn. 255.

není omluvou. Kdyby tomu tak bylo, snadno by se mohla podobná tragédie opakovat.²⁶⁴

Levimu je vytýkán negativní tón se kterým líčí přeživší. Pravdou zůstává, že často naopak poukazuje na zářné příklady projevů lidství. Levi svým dílem podněcuje hněv, který v nás vyvolává fakt, že tento zločin proti lidskosti vykonali sami lidé, a není tomu tak dávno. I ti, kteří se na holocaustu nijak nepodíleli, pocítují výčitky, stud a bolest za přestupky jiných LIDÍ! Leviho kniha není jen o historii, o minulosti. Týká se zrovna tak přítomnosti a budoucnosti. Podává nám jasně varovnou zprávu. Naší povinností je nedopustit, aby ještě někdo znovu zakusil podobný druh hrůz, které Primo Levi zažil. Lidé by už nikdy neměli nést tíhu této viny.²⁶⁵

²⁶⁴ LEVI, Primo, pozn. 243, s. 86-87.

²⁶⁵ MAITLES, Henry, pozn. 255.

9.1.2 Bez viny a bez trestu

Jean Améry se rozhodl své zážitky světu sdělit poměrně dlouho po válce. Jeho kniha *Bez viny a bez trestu*, je souborem esejí o resentimentu člověka, který zažil a přežil holocaust. Hlavním spouštěčem k jejímu prvnímu vydání v roce 1966 byl pro Améryho velký osvětimský proces vedený o dva roky dříve ve Frankfurtu. Améry ve svých esejích hledá fenomenologickou podstatu, dá-li se to tak nazvat, utrpení které prožil. Utrpení obětí nacismu. Neobrací se pouze k minulosti. Jeho výpověď je naléhavou výzvou pro současníky.²⁶⁶ Druhé vydání svého díla Améry v předmluvě doplňuje o své obavy nad vývojem německé společnosti. Když dílo vyšlo poprvé, neexistoval v Německu antisemitismus. S hrůzou eviduje jeho návrat, a to nejen v Německu. Příčina dle něj tkví v tom, že lidé zapomínají, uchylují se k falešné smířlivosti. Kniha má být nejen svědectvím o hrůzách, jež vzešly z nacismu, ale především „výzvou k sebereflexi adresovanou německé mládeži.“²⁶⁷

Améry sám sebe nevidí jako oběť nacismu, ale jako židovskou oběť. K tomu dospěl s ohledem na *nutnost a nemožnost být Židem*, jak jsme zmínili výše.²⁶⁸ Jde o osobní zpověď. Améry se tedy na prvním místě zabývá vlastní situací – situací intelektuála v Osvětimi. Konstatuje, že mezi jednotlivými koncentračními tábory byly znatelné rozdíly. V Osvětimi intelektuální duch ztrácel kvalitu, nemohl zde přežít. Intelektuální vědění nebylo vězni nápomocné, ba naopak, stalo se faktorem sebedestrukce. Osvětim zbortila veškeré ideály intelektuála, který byl zvyklý, že myšlení je jeho hlavní výhodou. Zde bylo myšlení naprosto bezmocné. Osvětim vše redukovala na bytí a umírání. Do tábora Améry vstoupil jako agnostik, neměl v sobě náboženskou víru ani nebyl zastáncem nějaké politické ideologie. Víra každého byla v takových podmínkách ohrožena, pošlapána, ale mít alespoň nějakou bylo jednodušší. Dle Améryho byli věřící v Osvětimi silnější.²⁶⁹

Specifický je také jeho postoj k německé vině. Na rozdíl od Leviho byl vůči německé vině zcela nesmiřitelný. Ve svých úvahách neopomínají problematiku kolektivní viny. Ta se podle něj od roku 1946 stala obecným tabu, nedotknutelným termínem.

266 BRUDHOLM, Thomas. *Revisiting Resentments: Jean Améry and the Dark Side of Forgiveness and Reconciliation*. In: *Journal of Human Rights*[online]. 2006 [vid. 29. 5. 2015]. Dostupné z: <http://web.b.ebscohost.com.ipac.kvcli.cz>

267 AMÉRY, Jean, pozn.246, s. 11-13.

268 Tamtéž, s. 8.

269 Tamtéž, s. 21-34.

Jestliže kolektivní vinu chápeme jako vinu Němců na základě jejich společného vědomí, vůle, iniciativy a společných činů, je tato idea nesmyslná. Kolektivní vinu je nutné nazírat jako „*zjevnou sumu individuálního zavinění*.“²⁷⁰ Vina německého národa leží i na bedrech těch, kteří jen mlčeli a nevsímali si toho, co se kolem nich děje. Améry nicméně nezobecňuje a hned v závěsu jmenuje příklady solidárních Němců, jež proti režimu vystoupili, třeba jen tak, že projevíli lítost. Těch však bylo pomálu a ta nelitostná většina se nutně jevila jako „všichni“. Viníkem je kvantum obyčejným lidí-spoluviníků, kteří: „*cítili pach kouře z nedalekých vyhlazovacích táborů a mnozí nosili šaty, které byly teprve včera ukradeny přijíždějícím obětem na selekčních rampách*.“²⁷¹

Améry sám sebe rozhodně nepovažuje za neurotického šílence. To, co způsobuje jeho tíseň je přesně reflektovaná skutečnost vedoucí k nedůvěře ve svět.²⁷² To velmi dobře ilustrují následovná slova plná děsu: „*Kdo prošel mučením, ten už nemůže být na světě doma. Postup destrukce nelze vymazat. Důvěru ve svět, otřesenou již prvním úderem, v plném rozsahu však zcela zničenou mučením, nelze už nikdy obnovit*.“²⁷³ Domov si Améry spojuje s jistotou, kterou v Osvětimi nadobro ztratil. Po návratu do běžného života vnímal každého člověka jako skrytou hrozbu. Améry se odcizil světu. Nadále už ho nechápal. Nevěděl, zda úsměv kolemjdoucího je milých gestem či výsměchem. Toto odcizení nemělo nic společného s tím, že žil v exilu. Ten, kdo ztratil vlastní „já“ už nutně nemohl nalézt ani svůj domov.²⁷⁴ „*Nenávist vůči sobě prolínající se s nenávistí vůči domovu bolela a tato bolest se stávala nesnesitelnou*.“²⁷⁵

Améryho eseje plné krutosti, nespravedlnosti, odporu, ale i solidarity se jistě hluboce dotknou každého čtenáře. Jsou zpovědí člověka, jenž hledá domov, ale nenachází ho, protože holocaust z něj udělal věčného cizince.

Autobiografické výpovědi Jeana Améryho a Prima Leviho v sobě nesou mnoho hlubokých filosofických myšlenek. Pro dnešního čtenáře, který je opravdu pouze čtenářem vzpomínek a pocitů lidí, jež zažili holocaust, je velmi těžké porozumět. Možnost porozumění je asi taková jakou měli oba autoři možnost vysvětlit

270 AMÉRY, Jean, pozn. 246, s. 97.

271 Tamtéž, s. 98-99.

272 Tamtéž, s. 122-123.

273 Tamtéž, s. 61.

274 Tamtéž, s. 68-73.

275 Tamtéž, s. 73.

nevysvětlitelné. Samotná snaha je našim cílem, která nás, doufejme, dovede k moudrosti a obezřetnosti před opakováním se podobné události.

ZÁVĚR

V předkládaném textu jsem se zabývala problematikou holocaustu, kterou jsem pojala takřikajíc z druhé strany. Samozřejmě jsem se věnovala i příčinám, ale mým hlavním zájmem byly důsledky, které z této katastrofy plynou. Mluvím o vině a odpovědnosti. Je nutné si uvědomit, že je to nanejvýš složité téma, u kterého nelze dospět k jednoznačnému závěru či vysvětlení. Jak jsem již zmínila v úvodu, hlavním cílem, který jsem si vytyčila, byla snaha o porozumění. Minimálně od konce války se touto stinnou stránkou lidských dějin zabývají filosofové, historici, psychologové, sociologové, umělci, ale i obyčejní lidé ve svých úvahách. Interpretace vždy záleží na jednotlivém posuzovateli, na jeho znalostech a celkovém pohledu na svět.

V úvodní části jsem se snažila naznačit ojedinělost holocaustu, který nelze racionálně vysvětlit, přesto je důležité se o to pokoušet, aby neupadl v zapomnění. Holocaust totiž není ojedinělý v tom smyslu, že by se nemohl opakovat. Jak jsme si ukázali, nenávist vůči Židům byla využita spíše jako nástroj, rozhodně nebyla hlavní příčinou holocaustu. Max Picard jako hlavního původce jmenuje nesouvislost, jež se zmocnila lidstva. Hannah Arendtová mluví o radikálním zlu. Ostatně zlo je jmenovatelem všech úvah. Faktické příčiny bychom hledali ve vývoj německé, ale i evropské společnosti obecně. Pomocí nich se však nedá vysvětlit obludnost činů, ke kterým v rámci holocaustu došlo.

Karl Jaspers se zabývá primárně otázkou německé viny, ale pozvolna ji vztahuje na celé lidstvo. Dle mého, je to správný přístup, neboť lidství nelze ohraničit- geograficky ani časově. Holocaust jako zločin proti lidskosti se týká nás všech. Jaspers i Arendtová vinu nahlíží z hlediska jednotlivce, který je však vždy součástí celku, alespoň v organizované společnosti. Podobný přístup jsem shledala i u Hanse Jonase. Holocaust byl zločinem mnohých vůči všem. Autoři se tudíž nemohli vyhnout problematické otázce viny kolektivní. Jaspers kolektivní vinu přijímá spíše jako kolektivní odpovědnost, a to jedině v rámci viny politické. V tomto ohledu Němci nesou odpovědnost za činy spáchané jménem jejich národa. V metafyzickém smyslu mají vinu nejen Němci, ale všichni lidé. Vina běžně vyvolává negativní asociace, přesto z ní plyne něco pozitivního. Můžeme se z ní poučit a neopakovat stejné chyby. To zdůrazňují snad všichni autoři, z jejichž děl jsem čerpala. Dokonce, Primo Levi, který přežil věznění v

Osvětami.

Vinu a odpovědnost z individuálního hlediska rozebírá podrobně Hannah Arendtová na příkladu Adolfa Eichmanna. Její závěry jsou jak překvapující, někdo by řekl pobuřující, tak varovné. Eichmann nebyl zlý člověk se sadistickými sklony. Byl to člověk neschopný myslet. K tomu se v jeho případě přidala ještě neschopnost samostatného rozhodování a potřeba plnit rozkazy. Svým způsobem by se dalo říci, že Eichmann byl ve „správný čas“ na „správném místě“. To je samozřejmě trochu zjednodušené vyjádření. Myslím si však, že dobře demonstruje varovné shrnutí Arendtové, že zlých skutků se nedopouštějí pouze zlí lidé. Dalo by se toto její tvrzení tedy vztáhnout i na vykonavatele vražd z řad obyčejných Němců? Nejspíše ano, nicméně nemůžeme zobecňovat tak individuální a zároveň širokou problematiku. Jisté je, že ne všichni pachatelé holocaustu byli sadisté či psychopati.

Holocaust otevřel Pandořinu skříňku. Od té doby si klademe otázky, zda má lidské jednání nějaké meze a čeho všeho jsme schopni. Rozhodně se nemůžeme distancovat od činů našich předků. Lidství, které nás s nimi spojuje nelze popřít. Obecně bych řekla, že problémy naší doby jsou ještě hlubšího rázu, než tomu bylo před druhou světovou válkou. Zajímalo by mě, co by na nesouvislost dnešního světa řekl Max Picard. Je jen na nás lidech, jestli vinu v metafyzickém pojetí Karla Jasperse přijmeme nebo ji popřeme, tím pádem se z minulosti nepoučíme, ba co více, nevyrovnáme se s ní. Jisté je, že bychom vždy měly naše činy dopředu zvažovat s poukazem na odpovědnost vůči nám samotným, ale i budoucím.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

LITERATURA:

AMÉRY, Jean. *Bez viny a bez trestu: pokus o zvládnutí nezvládnutelného*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0772-3.

ARENDTOVÁ, Hannah. *Eichmann v Jeruzalémě: zpráva a banalita zla*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1995. ISBN 80-204-0549-6.

ARENDTOVÁ, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 1996. ISBN 80-86005-13-5.

ARENDTOVÁ, Hannah. *Vita activa, neboli, O činném životě*. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2007. ISBN 978-80-7298-185-4.

ARENDTOVÁ, Hannah. *Život ducha: I. díl, Myšlení*. 1. vyd. Praha: Aurora, 2001. ISBN 80-7299-041-1.

BAUER, Jehuda. *Úvahy o holokaustu*. 1. vyd. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1739-0.

BAUMAN, Zygmunt. *Modernita a holocaust*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010. ISBN 978-80-7419-028-5.

BEZDÍČKOVÁ, Erika. *Moje dlouhé mlčení*. 2.vyd. Kartuziánské nakladatelství: Brno, 2011. ISBN 978-80-86953-77-9.

BROWNING, Christopher. *Obyčejní muži: 101. záložní policejní prapor a „konečné řešení“ v Polsku*. 1. vyd. Praha: Argo, 2002. ISBN 80-7203-416-2.

GOBINEAU, Arthur de. *O nerovnosti lidských plemen*. Díl I. 1. vyd. Praha: Orbis, 1942.

GOLDHAGEN, Daniel Johan. *Hitlerovi ochotní katani (obyčejní Němci a holocaust)*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-206-5.

CHALIEROVÁ, Catherine. *Tři komentáře k filosofii H. Jonase a E. Lévinase*. 1. vyd. Praha: Ježek, 1995. ISBN 80-901625-6-8.

JASPERS, Karl. *Otázka viny: Příspěvek k německé otázce*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 1991. ISBN 80-204-0244-6.

JÄCKEL, Eberhard. *Hitlerův světový názor: projekt jedné vlády*. 1. vyd. Praha a Litomyšl: Paseka, 1999. ISBN 80-7185-254-6.

JONAS, Hans. *Princip odpovědnosti*. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 1997. ISBN 80-86005-06-2.

KRYL, Miroslav. *Rasismus, antisemitismus, holocaust*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2011. ISBN 978-807414-389-2.

LAQUER, Walter. *Mění se tvář antisemitismu: od starověku do dnešních dnů*. 1. vyd. Praha: NLN, 2007. ISBN 978-80-7106-927-0.

LEVI, Primo. *Potopení a záchránění*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993. ISBN 80-204-0406-6.

LÉVI-STRAUSS, Claude. *Rasa a dějiny*. 1. vyd. Brno: Atlantis, 1999. ISBN 80-7108-138-8.

PICARD, Max. *Hitler v nás*. 2. vyd. Praha: ERM, 1996. ISBN 80-85913-18-6.

REUTH, Ralph Georg. *Hitlerova nenávisť k Židům: klišé a skutečnost*. 1. vyd. Praha: Ikar, 2011. ISBN 978-80-249-1519-7.

STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. 8. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. ISBN 978-80-7195-206-0.

TRAVERSO, Enzo. *Trhlina v dějinách: esej o Osvětlení a intelektuálech*. 1. vyd. Praha: Academia, 2006. ISBN 80-200-1401-2.

INTERNETOVÉ ZDROJE:

ARENDTOVÁ, Hannah. *Myšlení a úvahy o morálce: přednáška*. In: Reflexe [online]. 1998. [vid. 5. 6. 2015]. Dostupné z: <http://www.reflexe.cz/File/Reflexe%2019/arendt.pdf>.

ARENDTOVÁ, Hannah. *Personal Responsibility under Dictatorship*. [online]. 2006. [vid. 9. 6. 2015]. Dostupné z: <http://web.ics.purdue.edu/~other1/Hannah%20Arendt%20-%20Personal%20Responsibility%20Under%20Dictatorship.pdf>.

BAARS, Jan; SCHEEPERS, Peer. *Theoretical and methodological foundations of the authoritarian personality*. In: Journal of the History of the Behavioral Sciences [online]. 1993 [vid. 10. 6. 2015]. Dostupné z: <http://web.b.ebscohost.com.ipac.kvkli.cz>.

BENHABIB, Sheyla. *Arendt's Eichmann in Jerusalem*. In: Cambridge Companion to Arendt [online]. 2006. [vid. 5. 6. 2015]. Dostupné z: http://archive.org/stream/CompanionToArendt/CompanionToHa_djvu.txt.

BIRMINGHAM, Peg. *Holes of Oblivion: The Banality of Radical Evil* In: Hypatia 1.1.2003.[vid. 13. 6. 2015]. Dostupné z: <http://web.a.ebscohost.com.ipac.kvkli.cz>.

BRUDHOLM, Thomas. *Revisiting Resentments: Jean Améry and the Dark Side of Forgiveness and Reconciliation*. In: Journal of Human Rights[online]. 2006 [vid. 29. 5. 2015]. Dostupné z: <http://web.b.ebscohost.com.ipac.kvkli.cz>

CALDER, Todd. *The Apparent Banality of Evil: The Relationship between Evil Acts and Evil Character*. In: Journal of Social Philosophy [online] 1. 9. 2003. [vid. 11. 6. 2015]. <http://web.a.ebscohost.com.ipac.kvkli.cz>.

DRDA, Adam. *Zvláštní zacházení* [online]. [vid. 5. 6. 2015]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/>.

HENNESSEY, Mark. *Protocols of Zion*. In: Cineaste [online]. 1. 3. 2006 [vid. 12. 5. 2015]. Dostupné z: <http://web.a.ebscohost.com.ipac.kvcli.cz>.

HITLER, Adolf. *Mein Kampf*. [online]. [vid. 12. 6. 2015]. Dostupné z: <https://www.radioislam.org/historia/hitler/mkampf/pdf/czech.pdf>.

IMHOFF, Roland; BILEWICZ, Michał; ERB, Hans-Pete. *Collective regret versus collective guilt: Different emotional reactions to historical atrocities*. In: European Journal of Social Psychology [online]. 20. 6. 2012. [vid. 29. 5. 2015]. Dostupné z: <http://web.a.ebscohost.com.ipac.kvcli.cz>.

MAIER-KATKIN, D – STOLTZFUSS, N. *Hannah Arendt on trial*. In: American Scholar [online]. 1.6.2013. [vid. 4. 6. 2015]. Dostupné z: <http://web.b.ebscohost.com.ipac.kvcli.cz>.

MAITLES, Henry. *Surviving the Holocaust: the anger and guilt of Primo Levi*. In: Journal of Genocide Research [online]. 2002 [vid. 29. 5. 2015]. Dostupné z: <http://web.a.ebscohost.com.ipac.kvcli.cz>

MARKHAM, Ian S. *A Rumor About the Jews: Antisemitism, Conspiracy, and the Protocols of Zion*. In: *Conversations in Religion & Theology* [online]. 2004 [vid. 10. 5. 2015]. Dostupné z: <http://web.a.ebscohost.com.ipac.kvcli.cz>.

MENKE, Christoph. *At the Brink of Law: Hannah Arendt's Revision of the Judgment on Eichmann*. In: Social Research [online]. 1.9.2014 [vid. 10. 6. 2015]. Dostupné z: <http://web.b.ebscohost.com.ipac.kvcli.cz>.

NOVÁK, Jakub. *Hannah Arendtová- Responsibility and Judgment*. In: Reflexe [online]. 2009. [vid. 12. 6. 2015]. Dostupné z: http://www.reflexe.cz/File/Reflexe%2036/Novak_1.pdf.

SANER, Hans. *Karl Jaspers: German philosopher*. In: Encyclopædia Britannica [online]. [vid. 29. 5. 2015]. Dostupné z: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/301541/Karl-Jaspers>.

SCHAAP, Andrew. *Guilty Subjects and Political Responsibility: Arendt, Jaspers and the Resonance of the 'German Question' in Politics of Reconciliation*. In: Political Studies [online]. 2001 [vid. 15. 5. 2015]. Dostupné z:

<http://web.b.ebscohost.com.ipac.kvkli.cz>.

SCHUTZE, Christian. *The political and intellectual influence of Hans Jonas*. In: Hastings Center Report [online]. 1995. [vid. 15. 5. 2015]. Dostupné z:

<http://web.b.ebscohost.com.ipac.kvkli.cz>.

STAUDENMAIER, Peter. *Hannah Arendt's analysis of antisemitism in The Origins of Totalitarianism: a critical appraisal*. In: Patterns of Prejudice. [online]. 1. 5. 2012 [vid. 5. 5. 2015]. Dostupné z: <http://web.a.ebscohost.com.ipac.kvkli.cz>.

STRINGHAM, Christopher. *"The [lingering] question of german guilt": A response to Karl Jaspers*. In: Economics, Management, and Financial Markets [online]. 1. 6. 2011.

[vid. 20. 5. 2015]. Dostupné z: <http://web.b.ebscohost.com.ipac.kvkli.cz>.

The Blackwell Encyclopedia of Social Psychology [online]. [vid. 2. 6. 2015]. Dostupné z: [http://www.blackwellreference.com/public/tocnode?](http://www.blackwellreference.com/public/tocnode?id=g9780631202899_chunk_g978063120289910_ss1-5)

[id=g9780631202899_chunk_g978063120289910_ss1-5](http://www.blackwellreference.com/public/tocnode?id=g9780631202899_chunk_g978063120289910_ss1-5).

The Eichmann Trial Fifty Years On. In: German history [online]. 1. 6. 2011. [vid. 15. 6. 2015]. Dostupné z: <http://web.a.ebscohost.com.ipac.kvkli.cz>